

Ислам е, цун антирассовы политик е.

*Ер дувцар да эггара хьалха им диллача
хьабашер лайг1 Билалах Рабах во1.*

Абд Ар-Рохьман бин Абд Ал-Карим аш-Шейх

Ислам е, цун антирассовы политик е.

*Ер дувцар да эггара хьалха им диллача
хьабашер лайг1 Билалах Рабах во1.*

الإسلام ومكافحة التمييز العنصري
قصة إسلام الصحابي الجليل بلال الحبشي رضي الله عنه
باللغة الأنغوشية

Абд Ар-Рохьман бин Абд Ал-Карим аш-Шейх

عبد الرحمن بن عبد الكريم الشبلي

таржам

المركز الأوروبي للدراسات الإسلامية

**EUROPEAN ISLAMIC RESEARCH CENTER
(E.I.R.C)**

БисмилЛях1и Ар-Рохъмани Ар-Рохъим

Цкъа замчохъ, кертера доацач хана 1илам е, эхъ-эздел г1улакхаш е, из бахъан долаш ж1аргашт 1ибадат дура нах, къеян хъам юар,

ийрча-б1еха хъамаш леладура, гаргало хеда йур. Цу хана кертера фа дар аьлача, нах бекъаш халар дар, хьо 1аьрж ва, со к1ай ва яхаш, иштта кхы долча белхашкахъ а, х1аранена ши-шийгахъ дола куцаш, г1улакхаш лакха хеташ къычарел зама ер из. Цу хана низ болачо г1ийл вар 1оте1вур, в1ахичо къевар чуоттавор, наха шоашта кхыч нахах лай бур. Цхъабакъда ер вахар сийрда доккхаш Аллах1у, Элч вейтар (Даьлера салот салам-моаршал халда цун) цун да1ват сах д1адаьржар, ц1еро йокъен баьцаш йоагаеш санна. Цу Элчану (Даьлера салот салам-моаршал халда цун) ший да1ватац, цар кертере йола юкъ меттиг юх ер цу, цу заманчохъ хана йола, духъал ваьлар из цан дукхачан, цар леладеж дола ийрча хъамашт. Мухъаммад пайхамар (Даьлера салот салам-моаршал халда цун) т1ом бе волавелар царц, х1аранен новкъостал деш паччахъу зулам даьчун, хъакх доацаш д1адакха долаш дола рузкъ, цар бокъо метта оттаеш, духъал ваьлар из. Х1ана аьлча Аллах1 шариатац венав из, Аллах1 ца1 веж дола шариатац. Нах т1абехаш Аллах1а маркаь 1ибадат деддоацаш. Из бахъан долаш, наха сенош мукъ далар халар, массадолча 1аьдалах.

Шариате эггара кертере болх малаг1 ба аьлча, из духъал латтар да 1овдал (жах1ал) хъамашт е, к1ейла е гучахъа дола ийрча-б1еха хъамаште. Шариату бокъо луц харцо лелае, наха зулам де, уж ву мог бе, тайп- тайпара цар кхоллар да аьнна. Хъалххера кертере белхаш ханнад уж наха юкъе лелаш. Иштта нах бекъа бокъо луц, 1аьрж ба аьнн е кхыч къама ва аьнн. Шариату цхъан муг1ара д1анийса бо уж берригаш, цхъабакъда Аллах1а царгер дезар фад аьлча, шейла в1аши лерхам бар да. Иштта цар сий бокъо лор ер да, ц1ий мелачар наха царгар д1адаькха хандола. Вай Пайхамар валахъ хъалххе (Даьлера салот салам-моаршал халда цун) саг сага 1ибадат дур, къертог1 а, дахчаг1 а царех ж1аргаш даь 1ибадат дура. Вошу вош чуоттавор, т1атовжаш цу хана хандола харцахъа 1адаташт, саги бокъо лор ер доацаш, бе дац из г1улакх хоттадан дале ахчанц е наха г1улакхашц. Из миштад аьлача: цу хъега къахъегам д1абоккхаш, цун сий 1ато1а деш. Ислам цо мо в1ашаг1дела дола болх меттига духъал латташ да, хъана аьлча цо саг чуоттаво, бокъо д1алуц, нах бекъ, в1ахичен бокъо дукха хул, къеволчул, иштта кхыдолча г1улукхашкахъ а. Аллах1 Элчано (Даьлера салот салам-моаршал халда цун) аьннад: « **Ва нах! Бокъонца шун Аллах1 – ца1 ва шоан, шун Да – ца1 ва. 1арбийчун бокъо дукхаг1 яц 1арбий воацачул, 1арбий воацачун яц 1арбий волчул, ц1еволчун яц 1аьржчун хъалашк, 1аьржчун яц ц1еволчун хъалашк, Аллах1а дукха кхийрачун маркаь¹»².**

¹ Ахъмад, 5/411, хъадис 23536.

² Ахъмад, 2/361, хъадис 8721.

Индуисто-брахмиташ яхаш йола тоаб, цар жейнашт яздаьд, цхьаболаш бо нах дика ба кхычарел, цар хьа яьнна моттигаг хьажжа. Цар фа йовх аьлач, уж тешаш ханаб, Брахма яхаш цхьан саго тоаб кхоллай «брахманаш» (жрецаш) яха ше багенах, т1аккха цхьакха тоаба кхоллай «т1емхой» яха ше кулгах, т1аккха цхьакха «базархой е пхьоалехой е» тоаба кхоллай ше гуленгах, т1аккха цхьакха «лай е 1у е» болчарех тоаб кхоллай ше когах. Цар жейнашт яздаьд нах къестабе аьнна, вай хьанз 1ойица йола тоабанашк хьажжа. Т1аккха гучадоккха геттара ч1оаг1а шоашта цабезаш халар, голенгаг1 е, когаг1 е кхолла бола нах. Цана мотта, уж кхычарел ийша ба. Уж лоархар нахах юкьера эггара ийша, царца г1улакх леладе бокьо ца луш, цхьа бахьан эттач маркаь. Царга 1а хаьттача уж кхолла халар да жрецашц г1улакх де аьнн.

Иштта бар къаьнара философаш грекаш е римлянаш е, ч1оаг1бенна уйленгахь, шей тоаба лакха хеташ, амма бакьда юхе бисараш аькха хеташ. Иштта нах къоаст баь хьама аьнна ва, къаьнар боккхаг1 болча греки философ Аристоталь, цо аьннад: «Даьлаш шиь кеп йола тоаба кхоллай нахах: хьалхара кеп йола нах миштаб аьлча, хьакъал долаш низ болаш ба – уж грекаш ба. Цар иштта кхоаччаш дола кхоллар сена да аьлча, укх лаьтта т1а паччахьаш хал е, наха доале де аьнна да. Шоллаг1а кеп йола тоаб мишта е аьлча, дег1ац низ болаш, цунцане маркаь хьам кхоачаш де хьакъал доацаш – уж аькха нах ба, грекаш мел боацараш. Уж кхоллаб Даьлеш кхоаччаш кеп йоацаш, наха лай хубболаш, харжа йола тоабан чолатташ (грекаш ба уж)»³.

Иштта бар жугтий е насараш е, Ислам даллахь, мотташ, шей харжа къам да аьнна Аллах1у. Шоашка къаьста цхьа белгало е аьнна, нахаг йоацаш ё, уж царех хьа къоаст луш. Из бахьан долаш, цана шей лакхера тоаб хет, цундаьла кхычарг уж хьеж, ца башеш, ц1и йоакхаш царех «гоями». Из ц1и лелаю цар жугтий мел воацачох, цун ма1ан фад аьлач: «кераст, мушрик» яха ма1ан да цуна. Цана мотта нах чуоттабар, царех пайда эца, мегаш халар. Х1ана аьлча уж кхычарех тарабоацаш, къаьнар къам да. Лакххиннволча Аллах1 аьннад, белгал деш Сийдола Къуранчохь: **«Китаба охлошта юкье ба, 1а дуккха рузкъа шоаех тийша (из лораде аьнна) дитача, из хьога юхалуш бараш (1абдуллах1 бин Салам мо. Цхьан къонахчо дуккха дошув дитад из волча лораде, т1аккха цо из юха а деннад). Царех ва, 1а ше динараца (к1езига рузкъаца) тешаме вича, хьуга из юха ца луш вар, хьо цунна т1алатташ хилча мара. Из (д1а ца луш) цар (жугташа) яхандаь да: «Тхона т1ехь къа дац 1арбашкахь!». Аллах1ах хоарцо ювц цар»**⁴.

Ибн Касир яха 1алам саго ма1ан деш, цо аята аьлар: « Уж бакь долча хьамано юхтухар да, цар алар бахьанце: «Тхона т1ехь цхьакха къа дац укх дуненчохь, оаха ца

³ «Политики жей», Аристотиль.

⁴ Къуран, 3:75.

ловдал болча адамах рузкъаг1 е боахамаг1 е пайда эц тхошта, цар пурам доацаш (1арби ба цан ловж бараж), х1ана аьлча Аллах1у тхона пурам даннад йох цар.

Цан мотт, юхе мел диса къамаш ийша да аьнна, уж Аллах1у кхоллар бахьан да, жугтий лай хал аьнна, из цан бакъ халач дика хетар да. Цхьа бакъда, Лакххиннволча Аллах1у хьа гуча доакх цар кхоллар, дерриг адамаш цхьатарра халар, цан юкъе цхьакха къоастам боацаш».

«Жугташеи насарашеи аьлар: « Тхо - Аллах1а къонгаш да, Цунна дукхадезараш а да». 1а (Мухьаммад) д1аала (царга): « Т1аккха шоана 1азап х1ана лу Цо шун къинош бахьанце (шо бакълуй)? Бакъда Цо кхелла нах да шо, кхыбараш санна. Шийна лайначоа гешт ду Цо, Шийна лайначоа 1азап лу. Аллах1а доалахь я сигалений лаьттани мулк а царна юкъе мел дола х1ама а. Цунга я верза меттиг а»⁵.

Иштта 1арбий бар им диллахь хьалххе, шейг1 г1улакх доалаш къам хеташ, бакъда юхе бисараш к1езиг хьаькъал хеташ, г1улакха ийша болаш. Цхьа бакъда Даьла Элчано (Даьлера салот, салам-моаршал халда цун) белгал даькхар цан шей г1алат, цо хьама теша харца халар, цу аьлар ший асхьабашк:

«Лай волчан тоам бац алар, ше дика Матта во1 Юсуфул....»⁶.

Бакъ да цу къамаьла к1ерам халар сердал луж, нах т1ехь баржаш. Кхыч сагац г1улакх мишта хала деза, цунца хьаг1 лела мегаш ца халар, из хьам хьайцар шариатагар, иштта шариат да из нах бекъар е къестбар е бокъо ца луш дар. 1умар во1аг1 дувц, Аллах1 раьза халва цан шунена, цо аьлар пайхамарас аьннад аьнна: **«Шийна дукха 1аьржа жа дайр, такха к1ай дараш чу даькхар цан юкъе, т1аккх асхьабаш аьлар: Хьай Даьла Элча фад хьуна цунах ловждар? Элчано аьлар: «Нагахь санна иман седкъах хотдан даларе, кхыч къама болаш бола нах цунг кхоачаббар атта, т1аккх из бахьан долаш дукхабараш даькъал хурга бар»⁷**

Нах баш баш хул. Х1ара саг тайп-тайпара куцаш долаш кхоллав, Лакххиннволча Аллах1ас. Массала, саге оамал. Х1ара саг дик е ву оамал йолаш ва. Иштта тайп-тайпара оамал йолаш ба Адама т1ехьенаг1 хьа мел баьннараш, пайхамараш е, элчаче мел боацараш, уж Аллах1у лор баьб вуча оамалах, амма бакъда дерриг камел кхоллар долаш вар Аллах1 маркаь вац. Цу 1илмуну лар йитай бусулба наьх дегашка, цул т1ехьаг1а шейла нийсхо лелае булабалар уж, в1аши г1улакхаш тоа дар цар, цухьаманц. Аль-Муставрид Аль-Къурайши яхчу йох ше вар **1ас** во1 **1амр** волча (Аллах1 раьз халва цан) пайхамарас (Даьлера салот салам-моаршал халда цун) оалаш хазар аьнна шийна: **« Римлянаш дукхаг1 болча хана (кхычарел), Къемат ди оттадда»**. 1амрас аьлар: «Уйла е 1ай фа яха!» Цу аьлар: «Аз яхар да сайна хазар

⁵ Куран, 5:18.

⁶ Бухари.

⁷ Бухари.

Даъл Элчангар». Т1аккха 1амрас аьлар: «1а иштта да яхе, т1аккха цу нахагахьа биъ болх ба хьун. Сабар ду цар цхьа халон т1ехь, сах метта боаг1 уж цхьа балан т1ех, т1ема байдачул т1ехьаг1а, юх т1ом бе кийча ба уж, миск нах е, бой берашт е, низ боацаш к1албиса нахац е, дика хул уж. Пхелаг1дар да цар хозач г1улакхах, уж зулам деж бола паччахьашт духьал латташ халар е»⁸.

Даьла Элча (Даьлера салот салам-моаршал халда цун) венав, уж нах кьестабеш дола хьама д1адакха аьнна. Х1ана аьлча саге бокьо лор ер да бусулба динах цхьа дакьа. 1ам йолаш йола корт-мукъале массаболча наха шариату бокьо лучче беса я, из корт-мукъале лела яй нийса ханабола халифаш, пайхамар д1аваьнчул т1ехьаг1а (Даьлера салот салам-моаршал халда цун), кьеста ца беш цу хаттаргахь, паччахьа вале а е 1ул деш вар вале а, в1аьхивар е кьевар е вале а.

Малик во1 Анас (Аллах1 раьз халва цун) аьлар: « Цкъа саг вера Мисрер Хаттаб во1 1умар волча, цо аьлар: « Хьей им диллача наха паччахь аьнна кхайкар из цунг! Хьоца лор лу со зулумхочох». 1умарас жоп далар цун: « Хьуна хьай бокьо лораера пуран да хьун!». Кьонахчо аьлар: «Со кот ваьнвар, говраш хехкаш хьалхваларгахь хьожаш 1ас во1 1амрах (цу заманчохь мисре паччахь вар из). Цунах кот ваьнвар со, цо суна шод йиттар из бахьанце, яхаш волаш: «Со малав хой хьуна, со сийдолчан во1 ва хьун».

Из шийна хьахазачул т1ехьаг1а 1умарас (Аллах1 раьз халва цунна) яьздар 1ас во1 1амраг (Аллах1 раьз халва цун), аз амар ду хьуга, хьай во1 воалавеш со волча хьавол. Уж хьакхачар. 1умарас (Аллах1 раьз халва цун) аьлар: « Мичав мисриец? Шод хьаьа ийце хьайна даьра юхде, мисрийцу шод хьаьа ийца етта волавалар, 1умарас аьлар: « д1аетта сийдолчан во1а!».

Такха Анасас (Аллах1 раьз халва цун) д1аху хьадувц: «Шод йитта йисте валар мисриец. Аллах1а дув буь оах, тхона ч1оаг1а хоз хетар цо, цун етташ. Ше юх дийкъад аьнна хетталца йиттар цо цунна.

Т1аккха 1умаро (Аллах1 раьз халва цун) аьлар мисрицаг: «Хьа бе йолаж ё шод 1от1а йилла 1амра мос йоца кертад». Мисрийцу аьлар: «Хьей им диллача наха паччахь! Сона йиттар цун во1 вар, из вацар. Аз цун юх дийкъад». 1умарас аьлар: « Дукха ха йи укх нах шог1 лай баь? Амма бакьда, шун ноанаш шо эзди долаш кхолладар!» Мисрийцу аьлар: «Хьей им диллача наха паччахь, сона хац, цу сона хьам даьдац».

Иштта цу хьамано хьахоайт – из кхайкарал халар массадолча адама цхьатарра, ший им дилла волча вешийца а, цанна юкье башхло ели а. Х1ана аьлча, адам кхоллараг из дилач берригаш цхьатарра ба уж: ма1 саг – кхалсаг, к1айвар-1аьржвар,

⁸ Муслим ,2889.

1арбий вар 1арбий воацар. Цу кхайкаралц денад сий дола Къуран, а Элчано (Даълера салот салам-моаршал халда цунна) из д1акхайкадаъд наха.

« Ва нах! Шоай Аллах1а кхералаш, цхъан дег1а шо кхелла волча. Цунах хъакхеллай Цо цун сесаг. Цу шиннех боаржабаъб Цо дукха ма1а нах а кхалнах а. Аллах1а кхералаш, Шийца оаш (шоайла в1аший) дехаш волча (Аллах1аца дех аз хьога яхаш), гаргалонах а (тедар а кхералаш). Боккъал Аллах1 шуга Хъожаш ва»⁹

Массадолча адаме бух, цар кхоллар, уж беббалар, ца1 ба. Цар хъабаън моттиг ца1 е – уж Адам пайхамагар халар (Даълера салам-моаршал халда цун). Лакххиннаволча Аллах1у хъа белгал ду из, аларц: **« Боккъонца бакъ да, 1ийса, Аллах1а гарга, Адама тара ва (кхоларгахъ). Цо топпара кеп хъа а яъ, цул т1ехъаг1а аьлар Цо цунга: «Хъахила!», т1аккха из хъахилар»¹⁰.**

Т1аккха Лакххиннволча Аллах1ас Адамаг1 хъа деббар дукха адам, уж лаьтта чохъ д1абаржаш. Лакххиннволча Аллах1ас аьлар: **«Ший белгалонашт юкъе я - Цо шо лаьттах кхоллар, цул т1ехъаг1а шог1 холкъ даъ д1ад1оарждар»¹¹.**

Из фа яхар да аьлча, дерриг адам цхъан даьг1 е цхъан наьнаг1 е, хъадаън халар да. Цхъанне бокъо дукхаг1 яц, кхычан гарга, цун кхолларагахъ е, хъаян моттигаг дилач е. Х1ана аьлач, эггара хъалхара Аллах1ас кхолла саг Адам пайхамар ва, массадолча адами да, цул т1ехъаг1а цун сесаг кхоллай цог1 шийг1 - Хъава, массадолча адами нана. Такх берригаш цу шинаг1 хъабаьнаб. Иштта нах хъа деба луж д1алаттаб ба, Аллах1у уж берригаш д1акхолх баллалца, Къемат ди хъа отталц.

Т1аккха сена курал лела ю цо (саго), кхычан хъалашк, 1оте1 хъан ву цо из, чо хъан оттаву цо из, лерхам боацаш хъан хул из цунца, берригаш цхъанегар хъабаьнна халача? Пайхмарас (Даълера салот салам-моаршал халда цуна) аьннад: *«Боккъонца, Лакххиннволча Аллах1ас д1адаькхад шоана юкъер кур халар, шо жах1еле долча хана шоаца хан дола, оаш даьшцане курал ер д1адакхад. Им диллар Аллах1а кхераш хул, 1ас вар даькъаз ханав. Дерриг адам – Адам т1ехъе я, Адам – топпара кхоллав»¹².*

Лакххиннволча Аллах1 аьннад:

«Нах ма хиннабац цхъа уммат долаш мара, т1аккха бекъабеннаб уж. Хъа (Мухъаммад) Даълера дош хъалхадаьннадецаре (Къематденга бекхам

⁹ Къуран, 4:1.

¹⁰ Къуран, 3:59.

¹¹ Къуран, 30:20.

¹² Муснад имам Ахъмад, 2/361, хъадис 8721.

т1ехъататтарца), царна юкъе кхел ерг ма яр (кераста наха 1азап даларца) уж бекъалуш болча (дин) х1ама»¹³.

Массаболча наха бух, хьалххе баъха, т1айог1ача заманчохъ бахаб болчар а, ца1 ба. Цар хъа болабалар овла цхъа дин т1ехъ е, метта т1ехъ е ханаб. Амма бакъ да, уж дукх хъадеба баларц, цар д1абаржар халар, дукха йолча тайп-тайпар лаьттанчохъ, из бахъан долаш юххера а нах бекъ балар метташце, бесашце, оамалашце. Из халанц даддоацаш хъам да, х1ана аьлча бахъан дар из нах дукх халар, цар вахар, уйла, тешар тайп-тайпара хандаър. Из бахъанце Аллах1у ше Элчаче бахтар царг, уж нах юх берзабе аьнна, шоай хьалха хан бола дин т1ехъ хург болаш, ца1 хан вола Аллах1а 1ибадат дерг долаш, цун новкъост ца тухаш.

Лакххиннволча Аллах1 аьннад: **«Х1ара умматага элча вахийтав Оаха: «Аллах1а 1ибадат де, т1аг1ута гаьна а довла аьнна!»**. Т1аккха царе ва ше Аллах1у нийсваър, царех ва шийна т1ехъ тувлавалар важиб хиннар а. Лаьтта д1а-хъа а г1ой, д1ахъажа харцбаъри чаккхе мишта хиннай (уж х1алак мишта хиннаб)»¹⁴.

Цхъабакъда, Исламу теркам лоацац, хъежац, наьха духараг е, сибатаг е, Элчано ма алларо (Даьлера салот салам-моаршал халда цуна): *« Цкъаза саг хул мос кега енна, дом т1абажа, дувхар тиш долаш, цун б1ар хъажац, наьха б1арг гаьн болаш, цо Аллах1ац ч1оаг1о яча, Аллах1ас цун луъ луш, цу дийхар»*¹⁵.

Цхъан наха юкъе тоаб хул, наьха башхонца цунца пайда эц безам болаш, к1айвар 1арчих хъа къоставеш, в1ахивар къечо хъакъоаст веш, из бахъан долаш, цо хъамано т1авуг цхъа тоабан, наха цаезаш, иштта дола хъамано Исламу ерриг на1араш д1акъувл цана. Пайхамаро (Даьлера салот салам-моаршал халда цуна) хъа белгал даьд бахъан, фа бахъанце наьх ц1ук тайп-тайпар хиннад, е цар оамал, г1улакхаш: *« Бокъонца, Лакххиннволча Аллах1у, Адам кхоллав цхъа коа лаьтта, бес беса дола лаьтта хъаийца. Цу лаьттанг хъажжа саг хъа ханав: ц1е, 1аържа, к1ай, 1ажаг1а бесаш долаш, цан юкъе ва, к1аьда шоага вар, дика, ву вар»*¹⁶.

Дерриг адам цхъатарра да, Аллах1а гарга, ц1уки бос, мотт, паччахьалкхе, тайп-тайпара хани аьнна доацаш. Амма бакъда, уж къоаст беж дола дарж фад аьлач, цар Аллах1 шариат дукхаг1 леладар, лакха е гарга е ва Аллах1а. Лакххиннволча Аллах1 аьннад:

«Ва нах! Бокъонца, Оах шо кхоллад ма1ач сааг1 е к1алсааг1 е, шо даьд оах, къамаш е токхамаш е, шо шейл в1аши довзад долаш, шоан юкъер эггара лерхаме

¹³ Къуран, 10:19.

¹⁴ Къуран, 16/36.

¹⁵ Мустадрок ас-Сахихейн, 4/364.

¹⁶ Сахих ибн Хиббан, 14/29, хъадис: 6160.

вар ва, Аллах1а гарга – Аллах1а дукха кхийрар. Боккъонца Аллах1, Ховж ва, Довзаш ва»¹⁷.

Иштта дакх, Аллах1у шо, къамаш е токхамаш е кхоллар, дац шо ца1аш кхычарел лакха ба аьнна , в1аши довза аьнна да.

«Адам пайхмара дезала сий даьд Оаха, Уж лаьтта а форда т1а алелията оаха. Ц1енача х1амаех рузкъа аденнад оаха царна. Оаха кхеллача дуккхачарел без баьб оаха уж»¹⁸.

Из сий дар, массаболча адама да, цхьа саг хьакъоаста ца веш. Аллах1 дувца ший Къуранчохь: **«Из вакх- Из, шо даьр лаьттан т1ехь халифаш (Аллах1 шариат чакха дакха аьнна), цхьабараш эйбаь кхычарел даржашкахь»¹⁹.**

Аллах1у дерриг адам кхоллар бахьан да, шийна 1ибадат де аьнна, уж лаьттан т1ехь д1абоарж баь, шоашт т1адехка хьамаш чакх доакхад долаш, иштта хьамаш да уж, Аллах1 белгал даь ший аяташкахь. Иштта хьа къоаста баьб уж рузкъанц е, г1улакхашц е, хозленц е, сибатац е, бесашц е. Амма бакъда уж иштта хьакъоастбар дац, цар шоашта юкъе моастаг1ал де аьнна, Къурану белгал даьд из фа бахьан да:

« Оаха цан рузкъ деннад х1аранен, дуненчохь баха аьнна, цхьабараш лакхаг1 баьб даржашкахь, духьа цхьачар кхыбараш болх бе аьнна хьаэцаб болаш»²⁰.

Цу хьаман т1ехь т1а товжаш, Исламо мог деш дола, уж берригаш цхьатара халар хьамаех дакх, хьанз вай 1ахьоаха дергдар:

- Х1ара саге бокъо лор ер да, къаьстта, ма1саг ва аьнн е кхалсаг е аьнна доацаш, цун хьаяьн моттиг, саге бос къоаст ца беш, цун йолаш йола бокъонц пайда эцитар, цун йоаг1аж йола кортмукъале д1алуж. Цун кортмукъале белга еж яр, дин Ислам да, хьайбашт йола кортамукъалер хьа ара воккхаш. Хьанз болча наха иштта йола кортамукъале цунца дукхачар пайда эцаш ба. Цул т1ехьаг1а хал хеташ хьахулаш дар фад аьлач – дукхаг1 бола нах хьайби хьиспе берзар да, цхьакха эхь, эздел, г1улакх доацаш, кхыметтал шей дай малаж ба ца ховж. Набахтеш хьал йизай, харца лелаш болча нахах, наьха хьакх дуъаш болчарц, зулум леладеш болчарц, уж доацаш кхы дола харц хьамашц а. Элчано аьннад (Даьлера салот салам-моаршал халда цуна): *«Берригаш нах цхьатарра ба, ехки царгаш санна».*

¹⁷ Къуран, 49:13.

¹⁸ Къуран, 17:70.

¹⁹ Къуран, 49:13.

²⁰ Къуран, 43:32.

- Берригаш нах цхъатарра ба Аллах¹ шариата гарга, цхъакха башхало яц, уж ма¹, е кхал, халар кьоастабеш, е кхекхе кхам да аьнна, е ц1уки бос кхыч тайпара ба аьнна. Лакххиннволча Аллах¹у дувц : « **Боккьол, Аллах¹а амар ду шуга, шоаш тешаме даь дола наьха хьакъаш шоай даьшта д1але, аьнна. Иштта оаш наха юкье кхел йича, (Аллах¹а амар ду шуга) нийсхонца кхел е яхаш. Боккьол Аллах¹ - Хозаш ва, Гуш ва**»²¹.

Пайх¹марас аьннад (Даьлер салот салам-моаршал халда цуна): « *Ва нах! Шоан хьалх д1абахараш х1алак халар фа дар аьлча, шоашта юкье сийдолчу, в1ахиволчу хьам лочкьеч, хьам ца деш вутар цар из, нагахь санна кьечо хьам лочкьеч, цун 1азаб лура цар! Аз Аллах¹а дув буь! Нагахь санна Фат¹имас, Мухьаммад йо¹ас хьам лочкьеч, аз цун кулг д1адоакхарг ма дар*»²².

- Иштта уж нах цхъатарра ба, шоашта т1адала г1улакхаш кхоачаш дергахь, юхдекъаргахь; ч1ир лехаргахь, маьл халаргахь. Лакххиннволча Аллах¹у дувц: « **Дик даь саг, мискьоала заррат миссел, б1аргудда цуна из. Ву даь саг мискьоала заррат миссел, б1аргудда цуна из**»²³.
- Иштта цхъатарра ба нах, массане сий лордаргахь. Цхъанена бокьо луц царг холо 1овшит, цар ц1уки бос кхыч бес ба аьнна, е кхалсаг 1ото¹ае ма¹сагал, мазхьаб бахьанце, е кхыч бес дог тешар да аьнна. Лакххиннволча Аллах¹у дувц: «**Аллах¹ воацаш уж кхайкаш барашта (цар даьлешт) еппар ма е оаш, (оаш еппар йой) цар аллах¹ яппар ергья шоашта ца а ховш (Аллах¹ ца а вовзаш) моастаг¹ал деш. Иштта х1ара уммата хозьяьй Оаха шоай 1амал. Цул т1ехьаг¹а уж берза меттиг шоай даьла волча хургья, т1аккха цо царга дувцаргда цар хьадеш мел хиннар (цунца царна бекхам бергба)** »²⁴.
- Иштта Аллах¹ас саги ц1ий 1одахтар хьарам даьд (хьакх доацаш), цун рузкь (бокьо йоацаш хьаэцар), цун сий лордар. Даьла Элчано аьннад: (Даьлера салот салам-моаршал халда цун) « *Боккьонца, шун ц1ий, шун рузкья, шун сий – хьарам да, укх дийнахь из хьарам халара тарра (1арафат ди да из), укх бетта (зиль-хьиджа бутт ба из), укх меттиге (Макка е из). Из са кхаммаьл д1акхайка долда хозаш волчо цахозачун. Хал мег иштта а, цахозачу дика дагалаца мег, хозаш волчул, шийна хьазачул т1ехьаг¹а*»²⁵.
- Иштта бокьо цхъатарра е цар наха юкье, цхъанахь болх бе меттиге т1аоттаргахь, нагахь санна цан болх бе хой, низз кхоаче, аьттүв бале. **1удей Аль-Кинди** яхачох дувц, Даьл Элчано аьлар аьнна: (Даьлера салот салам-моаршал халда цун) « *Ва нах! Шоаг¹ цхъануз, тхуна цхьа болх*

²¹ Къуран, 4:58.

²² Муслим.

²³ Къуран, 99:7-8.

²⁴ Къуран, 6:108.

²⁵ Бухари, 1/37.

бича, т1аккха оах из хьул бича, хьамаш тега мах санна из бале а е дукха, из Къемат динахь боаккха мах болаш хург ба». Шийна из къамаьл хазаца, хьалг1атар 1аьржа сибат долаш къунах – бокъонца цун со хьанз б1ара хьежаш уйла ю аз, ансарех вакх ер аьнна – цу аьлар: « Къоабал бе согар хьай болх, хьай Даьла Элча!» Цо аьлар: (Даьлера салот салам-моаршал халда цун) «Хьанза яьх аз, тхьовр эйс аьнна: цо саги белхац вай пайда ийца бале, хьавоаг1ал из уж болча, к1езиг бале из болх е дукх бале, шийна цунах доаг1ар д1аэцадда цу, ший доацар дутарг да цу»²⁶.

- Иштта цхьтарра бокъо е цар пайда эца укх дуненчохь долаш дола Аллах1 ни1маташц. Лакххиннаволча Аллах1 дувц: « **Ва нах! Лаьтта долчох оаш даа ц1ена, хьаьнала долаш. Шайт1а наькъашта т1ехьа ма довла шо. Из шун – белггала дола моастаг1а да**»²⁷.
- Иштта цхьатара ба уж, ца1 вола Аллах1а 1ибадат дара, шийца цхьаккха новкъост хан воацаш. Ислам денад массабола нахаг, уж къоаст ца беж, бесаш тайп-тайпара да аьнна доацаш, ма1нах, кхалнах ба аьнна, е дикач тайпан ва аьнна. Берригаш - Аллах1 лай ба. Лакххиннаволча Аллах1 дувц: « **Ва нах! 1ибадат де шей Аллах1а, иштта Аллах1 ва из, шо кхолла, шул хьалха хиннараш хьакхолла – такх хал мег шо кхераш**»²⁸.

Пайх1мар шариату дерриг хьарам даьд, расавому фанатизму т1амавуга дола хьаману, къоадам бар цунгахь хилча а. Абу 1укъба волчо дувц (Аллах1 раьз халва цуна), персашт юкьер цхьа аьла вар из: « *Со цхьан Даьл Элчанц (Даьлер салот салам-моаршал халда цун) Ухьуде т1ом беш вар, хьам техар аз цхьан керест сага, аьнна: « Нахьи сугар д1аэцлахь! (хьам тохач хана оал из) Со – перси во1 ва хьун», т1аккха пайхамар волча оаг1арахь д1авийрзар со, цу аьлар: « Аьнна далар 1а «Нахьи сугар д1аэцлахь! Со – Ансари во1 ва хьун!»*»²⁹.

Вайна б1арго, Даьл Элчано (Даьлера салот салам-моаршал халда цун) ансарах ва ала яхаш, х1ана аьлча из дукха дезар цун, персашк из вулачал, персашк цо ше д1авалар харцахь деце а. Амма бакъда, из пайхамаро алар, цун г1улакх д1ахьукхаш дар, везар ца везар гуч докхаддолаш дин бахьанце, е из гаьна воккхаш молаг1 йола курал къаманц хот яьнн хургйоцаш.

Саг хьаваьн моттиг е, цун сибат е, Ислам къоаст деш белгало яц из. Бокъонца, Даьл Элча (Даьлера салот салам-моаршал халда цуна) Сух1ейб Ар-Руми яхар е Рабахь во1 Билал е, шийна уж дукх безар хьагойтеш вар, цу аьлар: (Даьлера салот салам-моаршал халда цуна) «Из- Ялсмале г1орг волчарех ва (Рабахь во1 Билал)». Иштта

²⁶ Сахих Ибн Хиббан, 11/469.

²⁷ Къуран, 2:168.

²⁸ Къуран, 2:21.

²⁹ Абу Дауд, 111: 1-3.

Фарис мехкар Салман хьох вар цу, цунах аьлар: *«Салман вайг1 ва, са дезалаг1 ва из»*.

Иштта из долаж, Пайх1мару (Даьлера салот салам-моаршал халда цуна), гучьякхар ше дархал, эг1азвахар, гоамал, моастаг1ал, даьвоша – Абу Лах1аба, из хьоахавеш Аллах1 сурат досадаьд, кьемат ди отталц из сурат дешад долаш, цу сурат чохь цун ч1оаг1у я 1азаб луддолаш халар, Лакххиннволча Аллах1 дувц: **« Х1алак халар Абу Лах1аби ши кулг. Кхоачам банзар цун рузкьуно е, дезало е, наха юкье моттиг лакх халаро е. Йогаш йола ц1арал ча тоссаг ва из»³⁰**.

Вайн дика йовза, цуна хьаяьн моттиг, из 1арби халар, кьурайшит халар, шей тайпан юкьер корт халар.

Сийдолча Кьуранчохь вайна хьаб1арг гойта, хьалхар бусулба наха шариат, массабола наха дасса хандола. Лукьман ц1и хьоаха йу, 1аьржа хьабашер лай хан вола, Аллах1 цун говзал, хьакъал дан хан вола, из бахьан долаш, цун ц1арах б1арча сурат досадаьд. Цу суратчохь дик вувц из, цун хоз хан дола куцаш хьоахадо, иштта Кьуранач дола кхыча сураташкахь вувц из, массада, сурат «Нухь», «Ибрах1им», «1имран дезал», «Марьям», «Юсуф», «Юнус», «Мухьаммад» иштта кхыдолча сураташкахь а. Бусулба наха дешаш дола сураташ да уж, х1аара динахь ламазагахь дешаш дола: 1уйрен, сайран. Из дерриг сана да аьлча, бусулба наьха дегаж худдолаш цхьатарра, наха юкье нийсхо хург йолаш, цар кхетам цу т1ехь хург болаш, нах кьест ца баргахь 1аьрж ва к1ай ва яхаш.

Эфиопи яхар – африкер паччахьалкхе я, цар дукхаг1 бола нах 1аьржа ба. Пайхамаро, бусулба дин нах т1абехар кхайкарал даьча хана, кьурайшит наха 1азаб телар им диллачо, т1аккха пайх1марас д1аг1о аьлар ший асхьабашк цу метте, цо аьлар: *«Бокъонца, цигара паччахь ва, цхьанена зулам ца деш»*.

Эфиопер паччахь Наджаши д1акхалхача хана, Даьл Элчано аьлар: *«Даькь ламаз де аьлар цун т1ехьа»*, асхьабаш аьлар: *«Цу хьабашер вола лайн ламаз де ях 1а»*, т1аккха Лакххиннаволча Аллах1ас, 1одоссадар аят: **«Китаба охлошта юкье ва Аллах1аца, шугадессачунца (Кьор1аца), шоашка дессачунца (Товратаца, инжилица) им дуллаш вар, Аллах1а кхера а кхераш, Аллах1а аятех к1езига мах ца эцаш, царна шоай маьл ба шоай далла гарга. Боккьол Аллах1 хьисаб сиха деш ва»³¹**.

Пайхамарас (Даьлера салот салам-моаршал халда цуна) аьннад: *«Аллах1аг гешт дар деха шей вешийна»*, т1аккха муг1ураш хьанийса дар цу ламаз дечар, т1аккха

³⁰ Кьуран, 111:1-3.

³¹ Кьуран, 3:199.

Аллах1 веза вир цо, диъац «Аллах1у Акбар» аларц (дакъ ламаз да цун цунах ловж дар)³².

Нийсхо яра нах т1абехаргахь Исламчохь хана дац къаьста сотувсаш е, къамаьл деш е, Даьл Элчано (Аллах1агар салот салам- моаршал халда цуна) из г1улакх ше къама юкъе д1аоттадаьд. Массала, Зейд во1 Усама (Аллах1 раьз халва цуна), Даьл Элчано (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цун) мукъавита лай вар из, иштта цун во1 мукъавита, ч1оаг1а 1аьржа вар из, меражи бухь хьайза болаш, дале а Пах1маро (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цуна) массахан шийцане хьаэцар цу, из е, йи1и во1 Хьасан е, Паьтматт во1 (Аллах1 раьза халва цун) оалар цу: «*Я Аллах1, дукх везалахь уж шиъ, бокъонца суна дукха беза уж*»³³.

Цул совг1а, Пайх1марас (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цуна) 1арафатер аравалар соц даьдар цу хьожал деча хана, 1ибадатац хоттан дола г1улакх, бусулба нахаца а, усама бахьанце, цунга хьежаш. Т1аккха хьавер из (Аллах1 раьза халва цун) Йеменер болча наха аьлар: «*Из Усама бахьанце хьежаш д1аьг1ад вай?!*». Т1ехьаг1о уж нах дина юх кхийтар, нах юх баьнача динахь.³⁴

1айша (Аллах1 раьз халва цуна), Даьл Элчана сесаг я из (Аллах1 салот салам-моаршал халда цуна), аьнндар: «*Цхьанена бокъо яц Усама ца веза, шийна хьахазачул т1ехьаг1а, Даьл Элчано оалаш: «Аллах1 везачо е, Цун Элч везачо е, Усама веза волв».*

Пайх1мар къамаьла т1ехь, массахана г1улакхаш хулар. 1айшас аьлар: «*Даьл Элча безам бембар з1амиг Усамай мераж т1адам д1абакх, 1айшатес аьлар: «Вита из аз д1абоакхарг ба хьуна» Элчано аьлар т1аккха: «1айша! дукх везалахь из, суна дукха веза хьуна из».*

Цул совг1а, Даьл Элчано (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цуна) Усама т1аоттавар цо амир ваь, из волашахье 1аьржа мукъ вита лай, бусулба эскаран, римлянашт духьал; цу эскара юкъе болашехьа, г1орбаьнна сий долаш асхьабаш. Цхьаболча асхьабашт из совлен хийтадар Усама иштта лакх эйвар. Т1аккха шейла къамаьл де бола балар уж. Из Пайх1мара шийна хайначул т1ехьаг1а, мимбарат хьат1аваьн, Аллах1а хоастам била аьлар: «*Нагахь санна оаш цун чин 1ото1аеш дале из амир ва аьнна, халалаш оаш т1аккха цун даьн чин 1ото1аерг. Даьлах дув буь аз, нагахь санна из мегаж халач (Зейд ва цун уххаз ловж вар), т1аккха амир халар хьакъ дакх цун (Усамай), нагахь санна суна из дукх безаш болча нахах юкъер халач,*

³² Бухари, 1/466.

³³ Бухари.

³⁴ Сияр А'лям ан-Нубаля, 2/500.

Усамай да ва цун укхаз ловж вар (Хъарис во1 Зейд), из д1аваьнчул т1ехьаг1а, суна дукха везар из вакх (Усама)³⁵.

Пайхамар (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цуна) д1акхалхар, Зейди во1 Усама аравалаьхь хьалх т1ом би аьнна римлянашц, цо хьалххе яхаш вар из: «Усамай эскар д1адахийт, Усамай эскар д1адахийт...».

Даьл Элча д1акхалхач хана (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цун) Абу Бакр (Аллах1 раьз халва цун) Халиф харжар, Даьл Элчано даьча васиетац. Хаттаб во1 1умарас (Аллах1 раьз халва цун) Абу Бакраг аьлар: « Ансарашт бакхахь хета, эскара т1аоттавич Усамал воккхаг1вар». Абу Бакр ч1оаг1 эг1аз ваха аьлар: « Хьа нана йусал хьо воацаш. Хьай Хаттаб во1! Даьл Элчано ше оттваь ма ви из, т1аккха 1а ях суга из хувца?!! Са са бе доалаш волча Аллах1а дув буь аз, суна ховре аькха хьайбаш со вуьарг ва аьнна, хьат1а а Усама хьалха волаш эскар д1адохтаддар аз!».

Т1аккха, из 1аьржа, къуна волаш вола амир Усама ше эскарац араваьлар Мадинатер. Абу Бакр из накъаваккха араваьлар. Усама ше говрат1а хьат1ахайча, Абу Бакр хьат1вера цуна кугаш гарга. Усамайн эхь хийтар из г1улакх иштта эттачул т1ехьаг1а, т1аккха аьлар цо Абу Бакраг: « Хьей Даьл Элчана Халиф, Даьлаг1 дув буь аз, хьо е говрат хьат1ховг ва, е со 1овоссаг ва говрат1ар», Абу Бакрас жоп далар цуна: «Даьлаг1 дув буь аз, хьо цу говрат1ар 1авоссаг ма вац, е со цу т1а хьат1а ховгвац, кхыг са ког т1а дом т1абажабац цхьан сахьата аз никъ барца Даьл накът1ехь».

Цул т1ехьаг1а хаьттар Абу Бакрас (Аллах1 раьз халва цун) Усамайг, 1умар шийца вита аьнна Мадинате, цу шийна новкъастал деддолаш паччахьалкхен г1улакхешкахь. Вайна цу хьамано хьагойтар, пурам деха дезаш халар эскаран хьалха латташ вола амирагар, из з1амаг1 вале а.

Наха юкье нийсхо халар б1арг йейташ, Даьл Элча (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цун) шигара д1авулавалар. Хьата а из хан волашехь, эггара дика нахах юкьер кхолларгахь, цун гаргар нах массарел сийдолажах халар, цун тайп массарел 1арбашт юкьер дика халар, наха юкье цунгахь къовсам боацаш, иштта долажехь Даьл Элчано оалар: « Со вез ма велалеш, насараш 1ийса Марем во1 везвара тарра, боккъонца со лай маркаь вац, т1аккха оалад оаш: « Аллах1 лай ва Цун Элча ва»³⁶.

Цул совг1а, Даьл Элчано (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цуна) маьре ехтар ший даь йиши йо1 - Зейнаб, Джахьши йо1 – мукъ вита лайг Зейдаг.

Пайхамар (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цуна) массахана шийна могоар деж вар, бусулба дин хоз г1улакхаш кертера латтад долаш, шийна т1ехь баьрза хан

³⁵ Бухари, Муслим.

³⁶ Бухари.

бола наъха дегашкаъ. Цу из мишта чакх доакхар аълач, цо наха г1улакхашк из хъажарц, нийсхо еш къоастам ца беш. Абу Х1урайрас дувц (Аллах1 раъз халва цуна): « 1аържа йи1иг е к1аьнк е маъждике хъабоаг1ар, Пайхамарас (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цуна) массахана хеттер царг миштад шун г1улакхаш аъле». Цкъа динахъ уж боацаш б1арга байча Элчано хъаттар мишт цар г1улакхаш? Цар аълар: «банаб уж аьнна», т1аккха Пайх1марас аълар: « Суга из хъа хъанна аьндац оаш?». Цар болх цхъа ийша болаш 1ийнад шо. Элчано аълар: «Хъахъокх шийга цар каш». т1аккха д1ахъекхар цар цунга, цар каш, ламаз дар цу цан т1ехъ, т1аккха аълар: « Боккъонца, уж кашмаш зулма хъал диза да, цхъабакъда Лакххиннволча Дала нуре хъалдузадда уж, аз цан ламаз дарц»³⁷.

Цар цунгар (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цуна) хъукхам хъаэцар укх дуненчохъ, в1алла т1атовжацар из, ше совг1ат луча хана, цар ц1ук бос къоастбаъ, е ма1саг кхалсагал къоаст яъ, массанена цхъатарра кхачид хъожар. Хъизам во1 Хъакимас дувц: « Мухъаммад Пайхамар (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цуна) суна эггара дукха везаш саг вар цунг пайхамарал далалехъ, цунга пайхамарал деначул т1ехъаг1а из (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цун) Мадинате д1атехъваълар. Пайхамар хъожал де араваьннача хана, Хъизам во1 Хъаким вар ца юкъахъ циг. Циг цуна б1аргдейндар йейменер дувхар, шовзткъа итт дирх1ама йохкаш, из ийцар цу, Даъла элчана совг1ата ле аьнна. Т1аккха д1ат1аехъар цу из цун д1але аьнн, цо хъаийцанцар. 1убейдуЛлах1ас аълар: «Сона хет цу аьннач санна: «Боккъонца, шоаш керест нахагар хъам хъаэцаш бац, амма бакъда эцарг е оах из». Т1аккха ехкар цу из цунг (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цун). Т1аккха Пайхамар юхавирзар Мадинате, т1аккха хъат1айихар цу из ааба. Сона б1аргора цо из т1аювхаш е мимбарат хъат1авоалаш е. Цунчул хоза цхъаккха вацар цу динахъ. Цхъа ха яьнчул т1ехъаг1а Пайхамаро (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цун) из ааба Зейд во1а Усаман ялар. Хъакима б1арг яйра из цун т1аювхаш, аълар цо: « Усама! Йейменски ааба лелаю 1а?!! Усамас (Аллах1 раъз халва цуна) жоп далар т1аккх: «Лелаю! Хъана аьлча со – цул дика ва»³⁸, са да – цун даъл дика ва, са нана – цун нанал дика е» (Ааба ехка саг цуна ловж вар)³⁹.

Фа долаш аълар Усамас из къамаъл?!! Боккъонца, - из Ислам дар, берригаш нах цхъан муг1ара ба, къаьстта уж къоаст ца беш, ма1 е к1ал ва аьнн доацаш е ц1ук бос кхыч бес ба аьнн доацаш. Исламу бокъонаш янни цан, царех ца1 е къамаъл де йиш халар парг1атта⁴⁰, хъалха цар из бокъо хан яц (лай болчар).

³⁷ Бухари.

³⁸ Бухари.

³⁹ Цун ма1ан фад аьлча: цунах цун ловж вар, ца аабе да ва, керест хан вола, такх цун да а, нана а керест ханаб.

⁴⁰ Шариату бокъо луча беса.

Даьл Элча (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цуна) цхъан дийнахъ ше асхъабашц 1охайна ваг1ар, къамаьл деш царц, вела велаш, цар г1улакхаш белгал деш, ладувг1аш цар лоткъамашт, Исламац доацар хъанийсадеш, дешашкахъ дале а, е г1улакхашкахъ дале а. Саг 1отовеш из дале, къаьстта из белгал деш. Абу Хурайрас (Аллах1 раьз халва цуна) дувц: «Цхъа шин саго шейла г1ар яьер, царех цхъанус кхыч нана ву ювцаш. Т1аккха из къамаьл Элчана д1акхийтар (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цуна). Элчано хъат1вийхар из саг, цунга аьлар: «1а човха яьй цун нана?» ца1ац ши1ац аьлар цу цинг, т1аккха къунахчо жоп луш аьлар: «Аз Аллахагаш гешт дех эйс аьнчох». Т1аккха Элчано аьлар: « Хъай корт хъалъайбе, укхаз гулбенача нахаг д1ахъажал». Даьла Элчан гунахъ латтача нахаг хъажар из, т1аккх Элчано аьлар: « Хьо дика вац ц1е ц1ука долчал, е 1аьрж ц1ука долчал, шог1 дикавар ва дингахъ сий долаш вар»⁴¹.

Пайхамар (Аллах1агар салот салам – моаршал халда цуна), в1алла раьз хулацар, саго саги сий доаде г1ертач хана, шийна б1аргуш, е б1арг ца гуш дале а. Цхъан динахъ асхъабаш гулбенбар, Элча шоашта юкъе воацаш, гулбенчан юкъе бар Халид ибн Валид, Абдуррахъман ибн 1овф, Билал ибн Рабахъа, Абу Зарр аль-Г1ыфари – берригаш сий долаш асхъабаш ба уж. 1аьрж бос болаш вар Билал маркаь вацар. Абу Зарр сах оамал йоалаш вар. Шейла цхъа хъам дувца булабалар уж. Абу Заррас шийна хетар аьлар, т1аккха Билалас иштта нийса дац аьлар. Абу Заррас аьлар: «Хьоъ ва сона бехк боаккхаш хъай 1аьржчен во1?!! Билал цецваьн хъалг1аттар, ч1оаг1а эг1аз ваха волаш, цу аьлар: « Аз Пайхамара д1ат1а хьодда ер къамаьл! – т1аккха сахванна Даьла Элча волча вахар из, д1адийцар цо цунга из къамаьл, т1аккха Пайхамари юхъ хувцаелар. Абу Зарра из къамаьл Пайх1мараг д1акхийтад аьнна шийна хазача, сихвенна маьждиге вахар из, маьждиге д1ачуваьнна аьлар цо: «Ассаламу 1алейкум я расулуЛлах1!, - т1аккха Абу Заррас дувц: - шийна даг доаг1ац, салам юх дерздар цо е дерзданцар, ч1оаг1а эг1аз ваха волаш из. Пайхамарас аьлар: *«Хъей Абу Зарр! Цун нана бахъанце, 1оттар е 1а цун еж яр?!! Боккъонца, хьо хъайгахъ жаж1ил хъамаш диса саг ва хьо»*. Т1аккха Абу Зарр вилхар, корт 1оберзбаь аьлар: «Хъай Даьла Элча, Аллахаг деха суна гешт дар, велха велхаш араваьлар из маьждигер, наькъа водаш Билал б1арг вайра цуна. Шийна из б1аргвайча, наькъад 1овижа, басилг ше лаьттад 1ото1а я, аьлар цу: « Билал, аз Аллахагаш дув буь хьуна, сай басилг лаьттадар хъалъай яьгъьц, 1а цут1а хъай ког т1аловзалц. Хьо – сий долаш волаш, 1а со – 1ота1а волаш!

Билалас хъалъайвар из, велхаш волаш, барт баьккха цун басилга, аьлар: «Аллах1а суджуд деш йола хъажа юкъа, аз ког т1аловзабац».

Малав из къунах? Даьла Элча ч1оаг1а эг1аза ваха, ассаламу 1алейкум я расулуЛлах1 аьлач, шийна салам юх дерздаьди даг цадоаг1аш Абу Заррин. Малав из къунах? Лаккха волаш, г1ийла волаш, ч1оаг1а хъатара волаш, мос густой йолаш, готта

⁴¹ Муснад Исхак ибн Рахивейх, 1/427, хадис 493.

баламаж долаш, ший волча нах ухаш, цуна сийдола хьамаш хьоаха деш, Аллах1ас цуна дика хьам лаьрха хана доала. Амма бакъда, цуна безам бацар цу хьамашк ладувг1а, ше са лорадара, курал хьам чайог1аг йоцаш. Къамаьл дича хана велхар из: «Со – эфиоп ва, селхан 1аьржа лай хан вола».

Малав из эфиопски лай, иштта лакх ваьнна даржангахь, им диллачул т1ехьаг1а, г1улакхашкахь е, эзделгахь е, бакъ долча хьаман т1ехь халаргахь е. Цу аьлар шийна хазачул т1ехьг1а, цхьаболча наха Абу Бакарал лакха ше лоарх1аш – хьалхара Халиф, Элча д1аваьнчул т1ехьаг1а, нахах эггара дика волчул, элчаче е пах1мараш е д1абаьнчул т1ехьаг1а - аьлар цо: «Мишта лоарх1 оаш со цунчул дика, со цхьа дик хьам маркаь ма дац, цуна дуккха дикашт юкье?!!».

Малав из эфеопер лай, ше Каабач (хьаж ц1а) чуваьлач, ж1аргашт тугаш детташ, яхаш волаш: «Боккъонца, даькъаза ханав шоана 1ибадат даьра?!».

Малав из эфеопер лай, Даьла Элчано ялсмалер кхы баькха, уйран ламаз даьчул т1ехьаг1а аьнна: « *Билал, алал суга, малаг1 г1улакх да бусулба динчохь 1а хьадаь, 1а сатувсаь хьайна цунца дика бекхам баларг, боккъонца суна хьа шин маьчен тат хазадар сайна хьалашк ялсмале?*» Билалас аьлар: « Ер маркаь ма дац аз сатувсаь, бийсан е динахь, аз ламаз ийцача, шиь рака1ат суннат ламаз деш, ламаз эцара, т1аккха сайна т1адала параз ламаз дер е»⁴².

Малав из эфеопски лай, из бахьанце, Даьла аят досадаь, къематди отталц дешадолаш.

Цкъа Элча (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цуна) волча баьхкхар къурайш тайпан кертера нах, из 1охайна ваг1ач хана хьабашер Билалац, персер Салманац, римлянец Сух1ейбац, 1аммарац, Хаббабац кхычарца а г1ийла мела болчарц. Къурейш тайпан аьлашт уж б1аргбайнача хана Элчана юхе баг1аш, аьлар цар: «Боккъонца тхона дезар, 1а тхоцане къаьста в1ашаг1кхетар дар, уж юкье боацаш. Х1ана аьлча, хьаволча 1арби ух, т1аккха тхона эхь хет, цанна тхой б1аргдайта цо лаьщане даг1аш. Тхо хьоволча даьхкача, 1а уж д1алелхбе, т1аккха тхо д1адахач, хьай безам бале царцане ваг1».

Пайх1марас аьлар: «Дик да». Къурайшитаьш аьлар: «Тхона каьхат яьзде, цо хьаманца тешал деш». Т1аккха Пайхамарас каьхат яьзанхо хьавихар. Цу хьаманца цуна дезар ма дацар цар дегаш хьат1аузар маркаь, Ислам ч1оаг1дала дог доахаш. Амма бакъда, иштта дика уйла халача а кхоачам бац, нагахь санна из бусулба дина принципашт (кертера бух) духьал дале: принципаш - принципаш е (бусулба дин кертера бух ба, из хувцлущ), дин г1улакхаш – массахана дин г1улакхаш долаш хургда.

⁴² Бухари, Муслим.

Лакххиннаволча Аллах1ас Пайх1мара вахьи (откровение) дессар⁴³: «**1а (Мухьаммад) лелха ма бе, Аллах1аг кхайкаш бараш, 1уйрана а сайрана а Цун сийдола Юхь ловжа. Хьо царна (керест наха) хьалхара жоп дала дезаш вац, уж бац хьуна хьалхара жоп дала дезаш. Нагахь санна 1а уж (им диллараш) д1алелхабой, т1аккха хьо зулам дерех хургва. Иштта зийр Оаха, царех цхьабараш вокхарца, цар аргдолаш: «Ераш ба уж, Аллах1а тхона юкьера шоашта дика даьраш?»**. Аллах1а дикаг1а хаций малаш-б шукар деш бараж? Хьоволча баьхкач, Тха аяташца им дуллараш, 1а ала царга: « Салам да шоана! Аллах1ас ше Къахетаме хургва аьнна яьздаьд, моллаг1чо шух во х1ама даьр шийна ца а ховш, цул т1ехьаг1а дехке ваьнна, ц1ена 1амалаш йой, боккьонца Из (Аллах1) – Къеношт гешт деж ва, Къахетаме ва»⁴⁴.

Т1аккха Даьла Элчано (Аллах1агар салот салам - моаршал халда цуна) ше бе яьла свиток 1о тасса, тхо хьадийха, аьлар: «*Салам да шоана! Аллах1ас ше Къахетаме хургва аьнна яьздаьд*».

Цкъа динахь 1охейша даг1ар тхо, т1аккха хьалг1атта д1аваха венавар Даьл Элча, цу юкъахь вахьи дессар: « **Сабаре халалахь цу нахац, Аллах1аг кхайкаш бола, 1уйрен а, сайран а, Цун Юхь ловж. Хьай б1аргаш царах д1амадерзделахь, ухх дуне хозле езаш**»⁴⁵.

Цул т1ехьаг1а Даьл Элча, массахана тхуцане ваг1ар, цуна вах везаш хьам халач, тхо хьалг1ейти д1адолхар из хьалг1атлахь хьалха.

Т1аккха малав из эфиоп, селхан лай хана вола, тахан эзди аьла вола, ший дин бахьанце?

Цун истораг ладувг1адда вай, Халид Мухьаммад Халид⁴⁶ яхачо яьздаьча бесса (цуна Аллах1ас къахетам болба):

Из – Рабахь во1 Билал ва, эггара хьалха ламаза кхейкар, ше кхайкарц бакъдар хьадийла. Из – Билал, ж1аргаш духадаьр ва. Из – Билал, малав Билал ца вовзаш, бусулба наьха дегашкахь висар, массаболча меттиге бусалба нах бахач. Из – цхьа 1алаьмате ч1оаг1а тамаш йолаш дола хьам да бусулба дин. Бусулба наха итта сага юкье ворх1 саг хул Билал вовзаш. Миллионаш адам дакх, Билал вовзаш, цун истори йовзаш, Аба Бакри е, 1умар е вовзаш халара тарра.

⁴³ Джабраил малайк да, Пайх1мара вахьи (откровение) кхухьаш ханнар, цу вахьин т1аоттадаь малайк да из. Пайх1марас ма алларо, шийга вахьи кхахьар шин тайпара ханнад: «Хьалхардар – Джабраил малайк ма1ач саги сибат хьаййца духьал доаг1аш ханнад, цу Пайх1марац къамаьл деш, Пайх1марас цунца къамаьл деш. Шоалаг1дар – Пайх1мараг вахьи доаг1ар, гургале оаза тар, из цун эггара хала хулар».

⁴⁴ Къуран, 6:52-54.

⁴⁵ Къуран, 18:28.

⁴⁶ «Рижал хьовла Расул» яха книшкаьтар хьаййца лоацца.

Бакъда 1а бериг хаъттач, деш баг1аж бо хьалхара классе ишколашк Египте, Пакистане, Китае, Америке, Россие, Ираке, Сире, Иране, Судане, Тунисе, Марокке, Алжире, Африке, Азе, бусулба нах ма бахача меттиге: «Малав Рабахъ во1 Билал?», хьуна цар жоп лургда: «Из – муэдзин ва Даъл Элчана. Из – лай ва, цун аьлу 1азап тийна кхера т1абехкаш накхата, из дина юх туха аьнна, 1а цу оалар: «Ца1 ва, ца1 ва.....» кхетадеш даима худдар са техача, бусулба дину белгал дакхара тарра.

Билал ва из, лай хан вола, ший аьлен инкалаш йоаржеш, цхьа коан финиках, цавалла аьнна.

Цу ше им далар бакъдар, бусулба дину лакх ваьккхар из вахаргахъ, меттиг лакх халаргахъ, бусулба дин истори сий долаш болча наха юкъе.

Бакъдар аьлча, дуккха элиташ е, наха юкъе, лакх моттиг йолаш, баьхе болаш, авторитет йолаш, б1аьлаг1 дола дакхаг ца кхоачаш, Билалаг кхаьча дола, эфиопер лайг, даим дола сий. Цул совг1а, дуккха истори турпалаш ба г1орбаьнна боацаш, Билял г1орваьн санна. Цун 1аьрж ц1ук халара, эхъ хеташ, нахац к1аьд 1имерз лай халара, духьале халанзар цун, бусулба дину цун т1ехъ лар йитара, лакх меттиге кхачар из, бакълеро, тешам ч1оаг1 халарц, дог ц1ен халарце, къахьегарц, лакх сийланг кхачар из.

Наха моттар, Билал мо волаш во лай, хьаваьн моттиг малаг1 е ца ховш, дезал боацаш, гаргал нах боацаш; цхьаккха хьам доалахъ хан доацаш, ше аьле лай хана вола, ахча цо ийца; лелар, малар даьар, инкалашт, кхыча хьайбашт юкъе хандола. Из мо волаш во саг, хьаман пайдан вац, хьам де пайдан вац аьнна, моттар цан.

Цан моттар из мо волаш во саг, цхьаккха хьаман пайдан вац. Им дилла, Пайх1мара т1ехъ ваьрза, из д1авахачул т1ехьаг1а, цу мо волча саго, фа дадда аьнна моттар, бакъда цулт1ехьаг1а, эггара хьалха Даъл элчана муэдзин халар из. Бусулба дин фа болх ба аьлча, х1аранен дийза дийза, массанена а къурайш аьлашт а, им дилла, пайхамара т1ехъ баьрза д1абахачан а, иштта сийдолаш хала.

Из – Билал Рабахъ во1 ва. Малаг1 турпал болх ба, малаг1 сийле е, вайна хьагойташ яр, укх ц1иро, Билал Рабахъ во1ас?!

Бокъонца из – эфиоп ва, Хьамама яха 1аьржа лайчун во1. Лай волаш ваьйв из, Умейя доалахъ хан вола, из ва Халаф аль-Джамхьи яхачан во1, Маккер, Билал нана цун лай ер .

Билали лай вахар дар, пайд боацаш ха йоаешъ, цхьаккха бокъо йоацаш, кхоане т1ехъле йоацаш.

Т1аккха цхьа ха зама яьлача Мухьаммадах (Аллах1агар салот салам- моаршал халда цуна) дика хабар хазар цун: Маккер баха нах шейла къамаьлаш де булабалар,

аьле е, хьаьше е, цунах къамаьлаш де болабалар, къаьста Умейя Халаф во1. Из вар Джамхь яха тайпана воаккхавар, Билал ше доалаьхь хана вола. Цкъа, ше новкъосташц е, тайпан нахац е, г1улакх доаг1аш вар из. Наггахьа Даьл Элча хьоаха вора цар, из ца везаш, эг1аз ухаш.

Цъабакъда Билала хьахозашдар цар дича эг1аз ухаш къамаьла юкъе дар дика хьам, боккъонца хьагойташ керда ди, Аллах1 ца1 веш, т1абехаш хозач г1улакхан, нийсхон, кортамукъален. Цу дог доахар уж керда хоза г1улакхаш укх ше вахача къаман да. Кхыгъ цу кхетадаьр фа дар аьлча цар къамаьла, Мухьаммад (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цуна) сий долаш, бакълувш, тешаме волаш, хьакъал долаш халар.

Х1аа, цун хазар дар царгер, цецваьн волаш, чам чубена, Мухьаммадас (Аллах1агар салот салам-моаршал халда цуна) кхайкадеш хана дола хьам. Цунах дувцар шейла: «Мухьаммад в1алла оапаш бийца вац, бозбуачал деш ханавац, эг1аваь ханавац. Вай цу хьамашта из сийз вакха веза, нах юхатоха цунах, цун дина г1оде безамбеначан.

Цун хазадар, цар дувцаш цунах; тешаме ва, къунахчал долаш ва, хоз г1улакх долаш ва, к1аьда ва, хьаькъал долаш ва.

Иштта кхыгъ хазадар цуна, цар шейла лергйихе баха бахьанаш дувцаш, цунца моастаг1ал лацара. Хьалхара бахьанаг1 дар, уж шей дай дин т1ехь латтар, шоалаг1 дар, къурайшитах кхераш халара, шей сийле д1аяьлара, цар керттера дин моттиг хана йола, цар 1ибата столица хан йола, Аравийски полуостров ма болчар. Т1аккха – хьаг1 халар Х1ашим тайпан, къаьстта Даьл Элч цу тайпан халара, кхыч тайпан воацаш.

Цу дийнахь Рабахь во1 Билала, Аллах1ас дог хьадийлар цун, т1аккха хоза чам болаш зов хазар цун. Т1аккха Даьл Элча волча ваха им диллар цо. Билале вахар атта халанзар, им диллача т1ехьаг1а, хьалха санна: даар, малар, наб ер маркаь доацаш. Хабар д1адаьржар массанахьа цо им диллад аьнна, Джамхь тайпана аьлашк д1акхьачар, кура къиза хан бола. Умейин Халаф во1а дега го бар, лаьттан букът1ехь мел долаж до шайтаж, Билалас им дилларц, Мухьаммада т1ехьварзарц, шийна доаккха эхь даьд, сийза ваьккхав аьнна хеташ.

Умейес аьлар ши шийга: « Х1ама деддац, боккъонца бакъда хьуна, тахан малх д1ак1айла баббац, цунцане цуна ислам д1адудаш маркаь!!!».

Цъабакъда малх д1ак1айла баьлар, Ислам Билалац дусаш. Вешта аьлча, малх д1ак1айла баьлар, къурайшити ж1аргашцане.

Амма Билалац нийсданна г1улакх, духьал цо сий дар Ислама кхоачам боацаш, х1ата а Ислам т1ехь хьакх дале, массаболча наха кхоачам болаш да, цу сатохар шийна тийна 1азапа, из могад дац, къаьста ч1оаг1а болаш, бухаббоацаш, сий долаш бо наха маркаь. Лакххиннволча Аллах1ас хьукхам баьб цунах, духьал 1аьрж бос ба

аьнна, е лай волаш ва аьнна, дог сий духалуш ца халар, нагахь санна из имана хьалдиза дале, е Даьл з1анарах ч1оаг1а хотдан дале, хьай нийса хьаман т1ехь ва аьнна мотте.

Билалас д1аб1арг дайта цана, пайдане масал, цо заманчохь б1аьхе хана болча наха, укхан дин т1ехьа ханчан а, кхычана а. Саге кортмукъале, цуна кертера болх е, эца йиш йоацаш халар, дошох е, 1азап даларах е.

Из ворхнен юкьер ца1 вар, ше им диллар гучдаьккха, Даьла Элчано юхьера ше Ислам д1акхайка деча хана. Уж бар Абу Бакр, 1аммар цун нана Сумайя, Сух1айб, Билал, Микъдад е (Аллах1 массанена раьз халва цан). Аллах1ас лораваьв Даьла Элча цун даь воша Абу Т1оалиб т1аг1олла, цуна хьама дейтад доацаш. Абу Бакр лораваьв, ше тайпану, юhebисараш мушрик наькъан хьалийца, аьшка дувхар т1аадийха, малхе к1албитар. Царех мушрик наькъан, шоашта дезар хьадаьккхар, Билал мел воацадох. Боккъонца цо ерриг хало лайра Аллах1 духь. Амма мушрик наькъан болчар берашк из д1аван, цар из хьаййца шоашцане го баха болабалар уж Макке бахаш бола наха хьалешк г1олла, из в1алла к1аьдлуш вацар Аллах1 ца1 ва ца1 ва яхара»⁴⁷.

Из 1отвалар цар д1айха з1амига к1ортошт, иштта дина юхтоха баьхкабар уж, е цун тешам бухбе аьнна, цхьабакъда Билал юхвахк меганцар цан.

Даьл Элчано е, Исламу е, к1алвиса эфиопер лайг1ах учитель вар, массадолча къаман хьукхам болаш, саге сий лора дара е, цун кортмукъале лораера е.

Мушрик наха делкъахана из яьсса аре геттера ч1оаг1а йохьлуча хана, дерзана дег1ац цу дохьданча кхерашт 1аттувсар цар из, т1аккха бежа кхера 1отбулар цар цун накхат. Иштта к1иза 1азап дир цар цуна дуккха деношк. Цхьаболча мушрик наха дегаш к1аьд дендар цар цуна иштта ч1оаг1 1азап дера. Уж раьза ханбар из д1ахец, цу цар даьлех, цхьа дик дош оале, шей курал 1ото1ае, кхыч къурайшиташк хьалашк, цар аддоацаш сий доадар шун лай волчу.

Кхыметтел из дош - ала йиш йолашехь, дегац ца оалаш, ший дег1 к1алхарадаккха дуненчохь, иман лорадеш – Билал юхкхийтар из ала, раьза волаш ше хьалан.

Из ца оалаш, ше хьанзалац яхар ала волавелар из: «ца1 ва, ца1 ва...» цунга аьлар: «Оах яхар ала!» цо велаван аьлар, царех кхардаш: «Боккъонца, са мотт из ала ховжа бац!...». Иштта 1азапе волаш улаш вар Билал, юхедане 1от1ехь бовлаш бола нах хьалэйвар из, форта муш д1абийхка, шей берашк аьлар цар, Маккер лоамашк г1олла, улицашк г1олла а удда ве из, амма бакъда цанна дезар аьланзар цу, ше массахана оалаш дар маркаь: «ца1 ва, ца1 ва!...»

⁴⁷ Сахих Ибн Хиббан, 15/558.

Бийса хьат1аеча, къувса булабалар уж цунца: «кхоана алахь хоз дешаш тха даьлех. Адда 1а: « Са даьл – аль-Латт, аль-1узза ва, оах ч1оаг1у яьер хьуна, хьа г1улакха. Тхо к1аьд даннад хьуна 1азап ле, хьанз оаха тхоашт 1азап луж санна да ер..» цо корт хьалъайбаь аьлар: « Аллах1 ца1 ва, Аллах1 ца1 ва..».

Умейя Халаф во1ас хьам техар цун, эг1азваха, ц1ог1 хьекха вулавалар из: « Фа бала бахьаш венав хьо тхона ва к1иза лай?!! аль-Латах, валь-1уззах дув буь аз, хьог1 аз вагвеце массал долаш лаьштие, аьлештие!». Билалас жоп далар, иманах виза волаш, сий ц1ен долаш: «ца1 ва, ца1 ва!...».

Т1аккха цунца къамаьл де, цун духьал е болабалар уж. Билала кхерам тийссар, дехке ваьн волаш аьлар царех цхьанус: «Хьай эг1азло д1асоцае, ва Умейя! Аль-Лата дув буь аз, таханарча дийнахь цун кхы 1азап ма лургдац. Бокъонца из Билал- вайг1 ва, 1а цо нана – вай лай я. Из раьза хургвац вайна, нагахь санна, кьурайшиташ вайг1 кхардабболаш халарца цо им диларц».

Билал теркам беш бархьажар цар оапаш бувца юхьмарашт. Велакъажар из, малх 1уйре з1анараш санна. Т1аккха цо сабарца цар дегаш тохадалийташ аьлар: «ца1 ва, ца1 ва!».

Кхоане хьат1аена делкъа ха ер. Билал арваьккхар цар геттара ди дохьаданча хана, из сабаре вар, духьал латташ вар. Цар цуна 1азап луча хана, Абу Бакр б1арг дайр из, т1аккха ц1ог1 техар цо царга: «Аллах1а кхераце шо?!! Саг ве доахка шо, цо яхар аьнна «са Даьла – Аллах1 ва?» Умейяс аьлар: « Хьо ва из толхаваьр, цудухьа йетт аз цуна, хьуна хьанза б1аргуча беса!». Абу Бакрас ц1ог1 техар цунга Умейя: «Нахьи, хьаэца дукха ахча, цун хьуна луддолчел, кортмукъале ле цун».

Из цо алар дезаш вар из. Са парг1ата даьлар цун, ч1оаг1а г1адвахар из шийна хьахазача, Абу Бакрас Билал мукъаваьккхар. К1албиса бар уж Билал вохаве ца могаш, кхыь базархой бар уж, кхетадар цар из вехкача пайда дукхаг1а хургболга, из вувчол.

Билал вехкар цар Абу Бакраг, т1аккха цо цу сахьате мукъ ваьлтар из, цулт1ехьаг1а Билалас ше хьакх долаш йо моттиг хьалаьцар эзди наха юкье. Абу Бакрас ше т1аьнк1але цун кулг хьалаьца д1аводаш, т1ехь кхайка Умейяс аьлар: «Хьаэца из, аз ал-Латае, валь-1уззае дув буь хьуна, 1а шийтта дирхема эца безам халача, хьуна цунах д1алургвар аз из». Абу Бакра ховра, цо из къамаьла к1алависа долга, цун жоп ца далача 1е йиш йолаш вар, х1ата а цуна сий лорадеш, бусулба вош из халарца, жоп далар цо Умейен: «Аллах1а дув буь аз, 1а цунах б1аьц дукха дийха даларе, хьун из д1адал кийч ма вар со!» Т1аккха Даьла Элча (Даьлера салот салам-моаршал халда цуна) волча д1авахар из Билал шийца волаш, цуна хоза кхаь бахьаш из мукъваларц, цу дийнахь доккха ц1ей дар цар.

Бусулба нах, Даъла Элчанц (Даълера салот салам-моаршал халда цуна) им диллараш, халон сатухаш бар уж, Маккер къурайшитах телаш хандола лазапа. Т1аккха Даъл элчано амар дир царг хьиджрат де аьнна Мадинате, цига уж маърша хубболаш къурайшите мушриках.

Даъла Элча е (Даълера салот салам-моаршал халда цуна) бусулба нах е Мадинате ч1оаг1абенчул т1ехьаг1а, цо амар дир х1ара ламаза хьалха азан де аьнна. Мала халар из муэдзин пхеъац азан деш х1ара динахь, Аллах1 лакх веш, Аллах1 ца1 веш? Бокъонца - из Билал вар. Ч1оаг1а ше оазаца д1акхайкдир цо, Аллах1 – ца1 халар, кхойтта шера лазап лейначул т1ехьаг1а. Даъла Элчано (Даълера салот салам-моаршал халда цуна) харжар из, эггара хьалхара бусулба дина муэдзин халар! Ший ч1оаг1а хозача оазаца, наьха дегаш имана хьалдизар цо.

«Аллах1 лакх ва! Аллах1 лакх ва!

Аз тешал до, кхы даъла ца халар, шийна г1улакх де хьакх долаш, Аллах1 воацар.

Аз тешал до, кхы даъла ца халар, шийна г1улакх де хьакх долаш, Аллах1 воацар.

Аз тешал до, Мухьаммад – Даъла элча халар.

Аз тешал до, Мухьаммад – Даъла элча халар.

Ламаза сихо е! Ламаза сихо е!

Даъкъал халара сихо е! Даъкъал халара сихо е!

Аллах1 лакх ва! Аллах1 лакх ва!

Кхы даъла вац, шийна г1улакх де хьакх долаш, Аллах1 воацар.

Амма бакъда къурайшитаг1 бола мушрикаш сайцанцар, бусулба ди д1адаржаше дебалуш е латташ б1аргдайначул т1ехьаг1а. Дукха ха яьлалехь т1ом халар бусулба нахае къурайшите эскарае юкье, Мадината юххе.

Ч1оаг1 к1иза т1ом бир цар. Цу дийнахьа Билал хьалхара т1ом бе вахар – Бадре яхача моттиге. Цу т1оме лозунги дешаш малаг1аш дар аьлча Даъла Элчано (Даълера салот салам-моаршал халда цуна) ц1а яькх аьнна : «Аллах1 ца1 ва яхар дар».

Къаьстта цу т1емагахь къурайшитах дуккха боабар, цар кертера мелханар бусулба нахац т1ом беш бар. Умейя ибн Халаф т1ом бе аравала безам болаш вацар. Из вар селхан Билале хина вола аьла, ч1оаг1а цуна лазап тийнар.

Аравала безам болаш вацар из, нагахь санна цун новкъост Укъба ибн Абу Му1ыт хана вецаре. Цуна хабар хазача хана, Умейя араволаш вац аьнна, мангал хьаййца аьтта кулгиц, из волча вахар из. Умейя б1аргвайр цун 1охайна ваг1аш ше тайпан наха

юкье, т1аккха Укъбас цун хьалашк мангал 1отасса аьлар: «Ва Абу 1али! Нахьи цут1ехь хьае хьайна яхьам, хьо – кхалнахах ва!». Умейяс ц1ог1 техар эг1азвах: «Дала сийза вакх хьо е, 1а дена хьам е!». Цул т1ехьаг1а цунна бехказло корайинцар арацавала.

Ма дукха кьайленаш е хьуна дег1ача хьамангахь, цул т1ехьаг1а хьагучаюлаш. Из 1укъба ибн Му1ыт вар эггара ч1оаг1а Умейя духьал ваьккхар Билала 1азап луш, кхыча бусулба наха а. Тахан Умейя корзаг1 ваьккхар из вар Бадре т1ом бе, цига из д1акхалх! Иштта цига из 1укъба д1акхалх. Умейя яхар вар т1ом бе безам боацачарех. Нагахь санна из 1укъба яхар вена вецаре ер волча, цо сийзав ваьккха ара ца ваьлач йиш йоцаш, иштта маркаь аравагволаш вацар.

Амма бакъда Аллах1а ше белхан т1ехьа толам болаш ва. Т1аккха Умейя араваьлар, цун е Аллах1а лай юкьен е – дукха хана денца дов дар. Ч1ир эца ха хьат1аени, декхархо кхыгь ванавац. 1а хьай д1ахьекхача беса, иштта хубба хьуца а.

Бакъда, Аллах1 кхел хоз чакхйол, зуламхошта т1ехь. 1укъбас дийца кьамаьла араваьнна вола Умейя, бусулба наха 1азап тийнар, валар кхоач цунг, хьанус вув из? Из Билала кулгах ла. Иштта кулгаш да уж, Умейяс 1азап тийна хандола. Боккъонца бакъ долаш, цо кулгушцане Бадре т1омат1а вув из.

Т1ом булабанача хана цо шин тоабан юкье, бусулба оаг1ун байрахх яьр: «Аллах1 ца1 ва, Аллах1 ца1 ва яхаш» Умейе дог гошк 1очадахадар – мо кха бахьаш малайк дера цунг. Селхан из Аллах1 ца1 ва яхаш лаьво дийца дош 1азапа к1ал, тахан бусулба дин байрахх халар цунах.

«Аллах1 ца1 ва, Аллах1 ца1 ва яхаш» иштта т1ом д1аболабалар, т1ом йисте бала гарг эттача хана, Умейя ибн Халафа б1аргвайра Абдур-Рохьмана ибн 1овф – Даьла Элчана новкъост – цунгар дийхар цо шийна есарал де аьнна, дийна вусагволаш. Абдур-Рохьман ибн 1овф раьза халар цо кьамаьла. Т1аккха цунцане есара боалбаь нах болча д1абахар уж. Наькъа болхаш Билала б1арг байр уж, ч1оаг1а ц1аг1арц аьлар цо: «кереста корт – Умейя ибн Халаф. Тахан к1алхар валар дац хьона! Ше тур хьалэйдар цо, корт д1абахийт аьнна, курала безханбола. Абдур-Рохьман ибн 1овфас аьлар: «Ва Билал! Са есархо ва ер...». Миштта есархо ва т1ома юкье?!! Есархо ва ях 1а, хьанза дукх ха йоцаш бусулба нах боабеш хана вола саг?!! Вац! – из, Билала моттарца, из белам хетар цун. 1а Умейя велах вар, кхардаш латтар, ше маьрша ва аьнна мотташ. Кхард ч1оаг1 кхардар шийна ма-могга, цо мо динахь кхард кечван ханвола.

Билала ше цхьанен из Абдур-Рохьман ибн 1овфагар хьавакх могадац аьнна хеташ, кхайкар из ч1оаг1 ц1аг1аца бусулба нахаг: « Ва Аллах1 г1онче! Кераст корт – Умейя ибн Халаф. Тахан цуна к1алхаравалар дац!». Цу кхайкарал жоп далар цхьан бусулба тоабано, шей турашца дагалоацаман кхаьчар уж, ц1ий 1омохкдар цар. Умейя е, цун во1 е кьурайшиташцане цхьан т1ом беж ваьла, боабар цар уж. Абдур-Рохьман ибн

1овфа хьамде в1ашт1аьхь даьланцар, кхыметтал т1ехкаро лаьца яьла Умейе дир1 кхалхар яькха меганцар цун.

Билал дукха ха яькхар Умейе дакъа б1ар хежаш лаьтташ, т1аккха юстарваьн кхайкар из: «Аллах1 ца1 ва, Аллаx1 тца1 ва!».

Сона моттац, вай бокъо халар Билалагар деха Умейен къахетам бе аьнна, цу хьалт1ехь. Амма кхыча меттиге Билал е Умейя е в1ашаг1кхийта баларе, т1аккха аддар вай Билалаг Умейян къант1еравала. Иман е, Даьла кхерар е долаш вола саг, Билал морга, къантера ца волаш 1елугвацар. Амма цар в1ашаг1кхетар хандар т1ема юкъе, х1ара оаг1у шей моастаг1 ве аьнна.

Тураш къегаш, боабаьраш 1олегаш, дагалоацамаш чакхдоахаш. Т1аккха Билала го Умейя ван улаш, дег1ат1а цхьа дийна маьже йоацаш. Мишта мичахь го цун из? Цун из го т1ома юкъе, турашцане бусулба нах корташ д1аухташ. Нагахь санна цун аьттув баьнбаларе Билале корт д1абохтаббар цо. Цу мо моттиге, ше т1емхо в1ашаг1кхийттач, хьакъал долаш волчун кертеча доаг1аддац, вай Билалаг хатта: «Хьана хоза къант1ера ваьланзар из?»

Денош д1аухар. Макка хьаяькхар... Даьла Элча (Даьлера салот салам-моаршал халда цуна) Макка чувахар, Аллаx1 лакх веш, хоастам беш, итт эзара бусулба эскара хьалха латташ. Эггара хьалха Каабан д1ат1авахар из. Из лакхера дина моттиг я, къурайшитаж ж1аргаш гулдеш хандола шере денош массал.

1а ала (хье Макка чуводаш): **«Бакъдар (Ислам ди) денад, харцдар (керастал) дехаd, даьра харцдар дохаш (д1адолаш) ма-д»**⁴⁸ (Макка чу а вахар пайхамар, цу чо кхо баь кховзткъа ж1ар латташ, ер аят дешаш, ший бе йоллача 1асаца уж шедар 1о а легадеш).

Укх динахь денца – цхьаккха ал-Лат, ал-1узза, Х1убал яц. Тахан денца, саг 1оте1а хугвац кхера е ж1арга е! Дерриг адам 1ибадат деш хургдац, Аллаx1 маркаь, шийна тарра цхьаккха воацаш, Из – ца1 ва, Воккха ва, Лакх ва.

Даьла Элча (Даьлера салот салам-моаршал халда цуна) Каабач д1ачавахар Билал шийца волаш. Из (Даьлера салот салам-моаршал халда цуна) к1оарга д1ачавода, духьала кхеталца Ибрах1ам пайхамара (Даьлер салам-моаршал халда цун) тарра долча ж1арга т1аьскашц гадат деш воолаш. Даьла Элча (Даьлер салот салам-моаршал халда цуна) ч1оаг1а эг1аз ваха аьлар: **« Аллаx1 боаболба уж! Вай да (Ибрах1ам) хиннавац т1аьскашцане гадат деш. Ибрах1ам пайхамар е жуgte а е насаре а хиннавац, бакъда хьаниф хиннав из (массадолчул нийсаг1долча динах вола), бусулба хиннав (Аллаx1 ца1 веш), ширкал дерех хиннавац»**. Т1аккха цо

⁴⁸ Къуран, 17:81.

(Даълера салот салам-моаршал халда цуна) Билалаг амар дир Каабат хьат1аваъле азан де. Билалас иштта хьадар. Ма хоза ха ер из, моттиг а хьал а!

Макке вахар сацадар. Эзара бусулба нах сейца цхьа дег1 санна, т1ехь оалаш ладувг1аш Билал дича азана.

Даъл элча (Даълера салот салам-моаршал халда цуна) Макке бахача нахаг кхайкарал дир цо укх дешашцане: « *Ва кьурайшиташ! Бокьонца, Аллах1ас ц1ен даьд шо жах1али долча хьамаех, дай сий лакх эйдара ца доаг1аш хьал т1ехь... Барриг нах Адамах баьнаб, а Адам топпара кхоллав...*» Цо (Даълера салот салам-моаршал халда цуна) ше къамаъл чакх даьккхар укх дешашцане: «*Ва Маккера нах! Фа хет шоана, аз фа дедда аьнна хет шоана?*» Цар жоп далар: « *Дик дар. Хьо сийдолаш вош ва, сийдолчан во1 ва!*» Цо (Даълера салот салам-моаршал халда цуна) аьлар: «Даг1о, шо дерригаш мукъ да!» Мушрикаш шей ц1аг1а юхадувцаш оалар: «Из ва из Мухьаммад ше кье нахацане, селхан вай арабаьха укх шахьарчар? Из вий хьо из бокьонца, вай цунцане т1ом беш, аравоахаш, цун гаргара нах боабеш? Из вий хьо из бокьонца, хьанза дукх ха йоацаш вайга къамаъл даьр, вай сенош цун кара хандола, 1а цу вайга аьлар: «Даг1о, шо дерригаш мукъ да!».

Билал Даъл элчанц (Даълер салот салам-моаршал халда цун) вахаш вар, массанахьа воаг1аш вар в1ашаг1кхетач моттиге: ламаза нах т1абехар, шийна т1адехка 1ибадаташ лорадеш вар, укх сийдолча дину, боадангар сердолаг вига, лай волча эзди ва.

Ислам дарж лакх доалаш дар, цунцане бусулба наха г1улакхаш лакх доалар. Х1ара дийнахь Билал Даъл Элчан (Даълера салот салам-моаршал халда цуна) дега гарг воаг1аш вар, цо оалар: «*Билал – ялсмалер саг ва*». Бакьда, Билал ше эзди камаьрша вар, массахана ше селхан лай ханар дицлуш вацар»!

Цкъа вахар из шийнае вошае зоахал дувца шин йо1а. Цо аьлар цун шин йи1ига даьг: «Со – Билал ва, ер са вош ва, 1абдан Эфиопер. Тхо тулдан дар, бакьда Аллах1ас нийс новкъа даьхар тхо. Лай дар тхо, Аллах1ас мукъ даьхар тхо. 1а тхуга уж маьре байте, берриг хоастам Аллах1а ба, хьо юхкхете, Аллах1 лакх ва!».

Билал лай волаш висанцар, вешта аьлча бусулба динчохь аьла волаш халар. 1умар ибн ал-Хаттаб веце цунах аьнна, шоалаг1воа халиф, (Аллах1 раьза халва цуна): «Абу Бакр – тха аьла ва, цо мукъ ваькхар тха аьла ва».

Даъл Элча (Даълера салот салам-моаршал халда цуна), д1акхалхача хана, Абу Бакраг (Аллах1 раьза халва цуна), амар дир цо цун бусулба наха г1улакхашк хьажа аьнна. Билал Даъл Элчан халиф волча вахар цо аьлар цунга: «*Ва Даьла Элчан халиф! Пайхамарас (Даълера салот салам-моаршал халда цуна) аьннад: «Динахь е бийсан е доазо лорадар дика да б1арча бетта марх кхабара е ламаз лоаттара е. Нагахь*

санна хьо д1акхалхе, цунна д1ахо яьзду дика хьамаш, цо хьалха даь хандола, рузкъа хьат1аух цуна, кхыь фитната лоравьв из»⁴⁹. Абу Бакрас аьлар: «Т1аккха фа дезаш яьх 1а из, ва Билал?» цо аьлар: «Са доазо лораде безам ба, валлалца». Абу Бакрас аьлар: «Малав т1аккх тхона ламаза азан дергдар?» Билалас жоп далар б1аргаш хих диза долаш: «Пайхамара д1акхалхача денца кхы азан де безам болаш вац со». Абу Бакрас аьлар: «Юххевисе азан де тхона, ва Билал!».

Билалас аьлар: «Ва им диллача наха паччахь! Нагахь санна 1а со мукъ ваькха вале хьайна, т1аккха соца ве со. Нагахь санна 1а со мукъ ваькха вала Даьла духь, т1аккха со вита са болха бита Аллах1аг». Абу Бакрас аьлар: «Аз мукъ ваьлтав хьо Даьл духь ва Билал!...».

Билал Шаме вахар, цига юхе виса а доазо лораде а безам болаш. Даьла Элча (Аллах1агар салот салам – моаршал халда цуна) шийна г1анахь б1аргвайча, цо (Элчо) аьлар цунга: «Фа хьам да хьо иштта шоага халар, ва Билал? Мала новкъорло е тхона 1а зерт ца дар?». Цул т1ехьаг1а Билал г1айг1ане ваха Мадинате вахар. Даьла Элч каш зерт де ваха волаш, б1арга хий даьнна вийлхар из, т1аккха Хьасан е Хьусайн е б1арг байра цун, цан барт баьккха марх1бехкар цу уж. Цар аьлар цунга: «Азан де вайн».

Циг маьждиге тховт1а хьат1аваьн, ламаза нах т1абехаш азан дир цо, ше к1аьд-хоз оазаца. Из азан де волавелача «Аллах1у Акбар, Аллах1у Акбар!» Мадинат тохаялар, шийна из азан оаза хьазача, Даьла Элча (Аллах1агар салот салам – моаршал халда цуна) дийна волча хана хаза хан йола оаз. Цо «Ашх1аду анна Мухьаммадар РасулуЛлах1», аьлача, нах арабийлар шей ц1еношкар, т1ехь яхаш, белха-белхаш. Дик д1аоала даланцар цун из, Даьла Элча дага веа, б1арга хий даьнна оаз г1ел ялар.

Т1ехьер азан дар цо, 1умар халиф Шаме венача хана. Наха дехар дар цунга (1умараг), Билал хьавийха, цхьан ламаза мукъа азан дейта аьнна. Им диллача наха имамас (1умарас) хьавийхар Билал. Т1аккха Билалас азан дир. Бусулба нах бийлхар, в1алла ца бийлхача беса, 1умар ч1оаг1а велхаш.

Из (Билал) Шаме доазо лорадеш вар, цунна дийзача беса, ше валар ха т1акхачалца. Цун сесаг юхе яг1ар из валлалца, оалар цо: «Ва са г1ейг1а!» Билал ше ши б1арг хьамабелла оалар: «Ва са г1адавахар!» Иштта яхаш волаш, т1еххьера садаьккхар цо: «Кхоана сайна безаш бола нахаца духьалкхетагва со: Мухьммада е цун асхьабашт е...».

Цуна кховзткъа кхоь шу даьндар леча хана. Из д1авелав Бабул-Саг1ир яхача моттиге, Дамаске кашамашк. Циг воала д1авела бусулба дина цхьа турпалхо,

⁴⁹ Муслим.

турпалхошта юкьер, духьал этта, ломаш санна, бусулба дина овлаш лорадеш, шей са а рузкъа а кхо цадеш бакъдолча хьаман т1ехь. Аллах1 раъза халва хьона, ва Билал!

Укх дувцаре т1ехьара дош.

Малаг1а сийлахь-доккха хьам да укх бусулба дину наха дегашкахь дутийташ дар! Бокъонца из – Бакъчан оаз е, ше в1ашаг1 ийна дегашц, т1аккха из-за Аллах1а мут1ахь ханна. Цо хьамано молаг1 дола лазар, хало йиц йолийт, Даъл наькъат1ехь хьуна хулаш ер. Цул совг1а самукъадалар лоарх цунах, дуне безам буъучар санна. Цхьабакъда ма йоккха башхало я цан е цан е юкье, дуне безам буъучар дехкевалар е цулт1ехьаг1а зе халар да, а бакъдар харжачан даим ни1мат халар да. Цара нийса бола никъ харжаб, цо иразаг уж кхоачабболаш, Аллах1а гарга цана из корадоаг1аддолаш. Цо иразаг кхача хала дац, цана деза денал, аьттонаш хувцабала. Цара кхетадаьд, ялсмале бода никъ, из-за пайхамара т1ехьварзар да, ше в1алла оапаш бувцаш воацаш, тийша болх беш воацаш, тешаме халар. Ладувг1алаш, наьха къамаьлаг цара им диллахь.

Абу Суфьян бин Хьарб яхачо дувц, Иракъле яха паччахьас кхайкар дар шийга, ше къурайшити кираца волча хана. Шаме базара баьхка бар уж. Из фа ха ер аьлча, Пайхамарас машар баь ха ер из Абу Суфьянац е къурайшитах бола мушрикашц е. Абу Суфьян хьавер ший новкъосташцане имперотор волча, Илийя яха моттиге (къаьнар ц1и я из Иерусалима оалаш). Иракъалас хьабийхар уж, ший таржамхо хьавийхар, Румер эзди бола нах бар цун гонахь баг1аш, хаьттар цо: « Малаг1 ва шог1 эггара гаргаг1, пайхамар ва яхачун?». Абу Суфьянас аьлар: « Эггара гарга цунна со ва». Т1аккха цо аьлар (Иракъалас): «Сона хьагарга воалаве из, амма новкъосте цун букъ т1ехьешка оттабе» ший таржамхочунг амар дар цо: « Даала царга, аз хаттараш дедда цу сагах (пайхамара), нагахь санна цо (Абу Суфьянас) оапаш бувце хоам бебба оаш. Даьла дув буь аз (Абу Суфьянас йох из), оапаш бувца венавар со цунах (пайхамарах), нагахь санна сона эхь хийта децаре, цар цулт1ехьа со вувцаг вецаре оапаш бувцаш ва аьнна.

Т1аккха Иракъалас хьалхара хаттар далар цунах (пайхамарах): « Цун хьаваьн моттиг мишта е шоана юкье?» Аз аьлар: «Из сийдолача тайпана ва». Цо аьлар: « Из мо къамаьл даьде кхыча саго хьалха?» Аз аьлар: «Даьдац» Цо аьлар: «Цун дайг1 хьалха паччахь ханави» Аз аьлар: «Ханавац» Цо аьлар: «Малаш ба цун т1ехьбувлараш, аьле ба, е аьле боацараш ба?» Аз аьлар: « Аьле боацараш ба» Цо аьлар: « Дукха луж хул уж е к1езиг луж хул уж» Аз аьлар: «Дукха луж хул» Цо аьлар: « Из дин хьаййчачан юкье цун раъза боацаш д1акъасташ бараш би» Аз аьлар: «Бац». Цо аьлар: «Цо дин д1акхайкадиллахь, оапаш бувцаш вайна варе шоан из?» Аз аьлар: «Вайнавацар» Цо аьлар: « Тийша болх беш ва аьнна мотте шоан цо?» Аз аьлар:

«Моттац, хьанза тха цунца машар ба, тхона хац кхоана цо фа дедда», кхы 1ат1атоха хьама корадинцар аьнначал совг1а. Цо аьлар: «Т1ом баьби оаша цунца?» Аз аьлар: «Т1ом баьб» Цо аьлар: «Т1аккха малаг1 кот воалар шог1?» Аз аьлар: «Цкъаза из кот воалар, цкъаза тхо кот доалар». Цо аьлар: «Фа де йох шоага цо?» Аз аьлар: «Цо йох, ца1 ханаволча Аллах1а маркаь 1ибадат ма де, цуна новкъост ма тоха, даьш яхар ма де, Аллах1а яхачан духьал дале, кхыгь ламаз де, бакьдар дувц, нахац дика хал, гаргало лелае». Т1аккха таржамхочунг аьлар даала цунг: «Аз хаттадар хьога цун хьаваьнна моттиг, 1а аьлар сийдолча тайпан ва, цхьабакьда берригаш элчаш сийдолча тайпан хиннаб ший къаман. Т1аккха хаттар аз хьога, дийцади из мо къамаьл шог1 волчо хьалха, 1а аьлар, дийцадац, т1аккха уйла йир аз, нагахь санна из мо къамаьл дийцадаларе, сона моттадар, цо из къамаьл юх дувца, цхьано дийцача беса. Кхыгь хаттар аз хьога, цун да паччахь ханнави, 1а аьлар, ханнавац, нагахь санна ханнаваларе, сона моттадар из ший тайпан хьам юх дерзаде воал аьнна. Кхыгь хаттар аз хьога, цун т1ехьбувлараш, аьле ба е аьле боацараш ба, 1а аьлар, аьле боацараш ба, къаьстта уж хул пайхамара т1ехьбувлараш. Кхыгь хаттар аз хьога, дукха хул уж е к1езиг ло уж, 1а аьлар, дукха хул, иштта хал деза дина г1улакх, ше цхьа дагалоацамаг кхаччалц. Кхыгь хаттар аз хьога, юхбувле уж динах цкъа хьаййцачул т1ехьг1а цу дин раьза боацаш, 1а аьлар, бувлац, иштта хул из, нагахь санна бакь долаш до дин дегачухь дуже. Кхыгь хаттар аз хьога, ше я ч1оаг1о юхайой, 1а аьлар йохаец, иштта ба хьуна пайхамараш а. Кхыгь хаттар аз хьога, фа де йох шоага цо, 1а аьлар, ца1 волча Аллах1а 1ибадат де, новкъост ца тохаш, ж1аргашт 1ибадат ма де йох, ламаз де, бакьдар дувца, к1аьда-дика хала, нагахь санна 1а бакьдар дувце, цо (Мухьамадас) са ши ког т1алатта паччахьалкхе доалахь яьгя. Сона ховра из вала везаш волга, цхьабакьда сона моттацар шоаг1 из хург ма вий аьнна. Сона ховре, сай из волча д1акхоачагва аьнна, духьала г1оргвар со цуна, нагахь санна со цуна духьал кхийтац, цуна ши кога булаббар аз!».

Т1аккха хьада аьлар цо Даьла Элчано дейта каьхат, цу каьхатацане Дихьа вахта ханавар цо Бусры паччахьаг, цо из каьхат Иракъла далар, цо 1одийшар:

- Аллах1 ц1арца, Къахетам беши Къахетам бергболаши волча.

Машар ба, нийс наькъат водачун.

Цулт1ехьаг1а, Аз т1авеха хьо Ислам дина! Им дилла, к1алхарвагва хьо, Аллах1ас шозза дуккха маьл лургба хьун, нагахь санна хьо юхкхете, хьуна т1ехь хьай наха къа хургда! (Аз аргда хьуна Аллах1ас аьннар): **1а (Мухьаммад) д1аала: «Ва Китаба охлой (жугтий, насараш)! Тхона а шоана а цхьтарра долча деша т1а совца вай: Аллах1 воацачо 1ибадат дергдоацаш, Цох новкъост ваь х1ама тохаргдоацаш, Аллах1 воацар вайх цхьачар вожаш даьлий бергбоацаш. Нагахь уж д1аберже**

(Даъла ца1 варак), **Т1аккха оаш** (царга) **ала: «Оаш тешал де, тхо бусулба хилара** (Аллах1 ца1 веш)»⁵⁰.

Абу Суфянас аьлар: « Из каьхат дийша (Иракъли) йистеваьлач, ше тхьовра аьнна аьлач, г1араш йолаялар, 1а тхо цара арадаьхар цигар. Цулт1ехьаг1а аз сай новкъосташк аьлар: «Ибн Абу Кабша ч1оаг1а воккха къунах ханнав, цунах кхыметтал паччахь кхера Бану Асфар!» Цухана денца шеквацар со, тулам цунгахь хургба аьнна, т1ехьара Аллах1ас нийсва вар со бусулба динчохь».

(Ер хьадис дийцачо аьлар): « Ибн ан-Назур вар Илийе паччахь, а Иракъли Шаме насарой епископ вар. (Ибн ан-Назур) дувц, цхьан дийнахь Илийе вера Иракъли, 1уйран сомваьлар из са хьувзаш волаш, кхыметтел цун гонахь болча наха аьлар цунга, «дика хетац тхона хьа бос!».

Ибн ан-Назур аьлар: « Иракъли вар хургдар дувцаш, шийга даьча къамаьла жоп луш аьлар цо (из 1уйран сомваьнаца хана са хьувзаш волаш): «Тахан седкъашк хьежаш волаш, сона б1аргдайра, нах сумат беш вола паччахьа котваьлар (са ха безам ба) мала нах ба сумат беш бараш? Цун жоп далар: «жугтий боацараш, кхыбац, хьо царех сагат хал везаш вац. Каьхат д1адахийт массанахьа а хьай шахьарчохь, беррига жугтий боабе аьнна!» цу юкъахь Иракъли волча цхьа саг хьавоалвар, Г1ассан паччахьо вахта хан вола, хабар де аьнна, Даъла Элчак (Даълера салот салам- моаршал халда цуна).

Цу сагаг ладийг1а Иракълас амар дар (ший лаьшка): « Д1ат1адахе хьажал цунга сумат ваьв из е ваьвац». Уж хьажар цунга, Иракълег аьлар цара сумат ваь ва из, т1аккха Иракъле волавелар цунга хаттараш де 1арбех. Хьавайта саго аьлар: «Шоажа ба сумат беж». Цунга ладийг1а Иракълес аьлар: «Хьанза паччахьалкхе царга хургъя». Т1аккха Иракълас каьхат яьздар Руме вола ший новкъостаг, из вар 1илам ховш укхан ховр, цулт1ехьг1а из Хьимсе вахар, цига сабар дар цо, шийга каьхат юхдаллалца, цу яьздо, ше 1а яхаш долча хьама т1ехь ва, пайхамар (Даълера салот салам- моаршал халда цуна) гучаваьнна халар, из бокъонца пайхамар халар ч1оаг1а деш. Цулт1ехьаг1а Иракълас Румер кертера бола нах бийхар ше г1алачохь, уж гулбенача хана, на1араш д1акъовла аьлар цо. Т1аккха аьлар цо: «Ва римланаш» нагахь санна шо т1акъе, нийсдала безам болаш дале, шоан шей паччахьалкхе йисар дезаш дале, цу пайхамара бай1ат е!». Из къамаьл шоашта хьахазача, на1араш йолача оаг1арахь д1абахар уж, аькха вирашт тара болаш, амма на1араш къайла латташ б1аргаяйра цана. Кхетадар цо, ше дувцар цан цадезарг, дог дилар цо, цар им диллара, хьабеха аьлар цо уж, уж хьабаьхкача, аьлар цо: « Бокъонца, аз из алар дар, шо зе аьнна, оаш

⁵⁰ Къуран, 3:64.

шей дина мишта ч1оаг1а леладо, хъанза кхийтар со!» Т1аккха цара цуна сужуд дар, цуна раъза халар, Иракъли т1еххъера болха иштта чакхбаълар»⁵¹.

⁵¹ Бухари, 1/10.